

LA RELACIÓ A ARISTÒTIL (I)

Carles SARRATE GARCÍA

D'entre els deu modes de predicar l'ésser que reconeix Aristòtil,* n'hi ha un que condueix més ràpidament que altres a una consideració subjectivista: és la relació o el *respecte a quelcom*, conegut a l'Edat Mitjana com a *ad aliquid*, referència a un altre. La relació suposa, en efecte, un esperit que decideix, tria dos o més elements qualssevol i els compara entre si. L'estatut ontològic del relatiu és tant o més difícil de mantenir en quant n'hi ha prou amb un simple canvi d'actitud per desbaratar l'ordre del real així constituït i fer aparèixer una multiplicitat d'«entitats», l'única condició de la qual és l'orientació d'aquella voluntat. Amb tot, la tradició escolàstica va intentar trobar un fonament a la cosa per afirmar el realisme de la relació.

No és estrany que el primer tremolor que sacseja els fonaments del realisme es trobi en el tema de la relació. El nominalisme posarà en dubte tal realitat sota la pressió d'una activitat de la ment que relaciona, que fa la relació.

Però a la llarga caldrà dubtar de tots els predicaments: no és obvi que s'imposi l'acció o la passió si no és per efecte d'una percepció de la cosa sota determinades *rationes*; de la mateixa manera succeeix amb el lloc o el temps, els quals suposen prèviament l'elecció de coordenades; la quantitat i la qualitat queden tocades quan es pensa que aquests modes de parlar suposen una aproximació a la substància primera, una percepció dirigida, no sadollada amb la mera presència d'aquesta. A la llarga serà la pròpia substància primera la que es posarà en dubte com a efectiva presència. El procés subjectivador substitueix la immediatesa de la presència de la cosa per la mediació de l'esperit, i, dèiem, el primer pas d'aquest procés en el si de la tradició que es reclama aristotèlica és la crítica a la relació.

* Hem manejat les següents traduccions: de la *Metafísica*, trad. castell. de V. García Yebra, ed. trilingüe, Madrid, 1982; de les obres de l'*Organon*, trad. castell. de M. Candel Sanmartín, Madrid, 1982 (tot i que hem traduït *ousia* per *substància*, en comptes d'*entitat*); dels *Tòpics*, trad. francesa de J. Tricot, París, 1984; de la *Física*, trad. anglesa de Ph. Wicksteed i F. M. Cornford, Loeb Classical Library; trad. francesa d'H. Carteron, París, 1983 (6^a ed.).

La relació es diu d'un però sols davant d'un altre: duu a la presència de la primera cosa la presència d'una segona cosa. Això suposa la mediació del subjecte en aquest posar en co-presència. Almenys tal posar hauria de semblar ineludible, fins i tot en la convicció que, un cop donada la copresència davant l'esperit, ambdues coses revelaran l'ens pel que han estat copresentades i comparades; això és així fins i tot si es suposa que la relació es revela per si sola.

El procediment que seguirem serà acudir als textos dispersos d'Aristòtil que existeixen sobre els relatius¹: probablement la dinàmica de l'exposició es faci menys àgil que amb una síntesi global, però a canvi tindrem perfectament detectades les fonts de les quals se serveixen els comentaristes, objecte d'un futur estudi.

I. [Met. A,9;990b 10-22] El relatiu revela l'absurd de les Espècies platòniques

El text que exposarem es repeteix quasi literalment a Met. M,4 1079a i és un dels esmentats per W. Jaeger² per mostrar la vinculació d'Aristòtil a l'Acadèmia platònica i alhora el pertànyer de tot el llibre A a un estrat molt primitiu de la *Metafísica* (junt amb els llibres α, M9-10 i N, que Jaeger anomena la *Metafísica* original). En canvi, el text de M4 suprimeix, en efecte, la primera persona del plural —el «nosaltres» que feia del discurs una polèmica dins la família— i realitza la crítica a Plató des de fora, reflectint la pròpia «reacció de l'Acadèmia a les crítiques d'Aristòtil»³. A més, mostra una coherència exemplar en l'organització dels arguments, fruit de la directa mà de l'estagirita que refon amb precisió el material del llibre A, el qual segurament pensaria eliminar.

El text d'A9, pel que ens concerneix, val com a aproximació al problema de la realitat dels relatius a Aristòtil. Ara està en plena crítica a la doctrina de les Idees de Plató, està entre «nosaltres, els platònics». La qüestió és la següent: si admetem com a principi de recerca d'Espècies o Idees, que n'hi ha de totes aquelles coses de les que hi ha ciències (lin.11 ss.) succeeix que tindrem més Idees del compte. En efecte, hi haurà Espècies de les negacions, de les coses corruptibles, i, en el límit, n'hi haurà també dels termes relatius (*prós tí*) dels quals neguem que hi hagi gènere en si... (lin 18-19).

L'afirmació de les Espècies, pensa Aristòtil, porta moltes més dificultats de les que resol: aquesta lletania ressona per tot el capítol.

Així doncs, els conceptes sobre les Espècies destrueixen coses, l'existència de les quals preferim a l'existència de les Idees; d'ells resulta, en efecte, que no és primer la Díada, sinó el número, i que el relatiu és primer que el que és per si, i tot el que alguns, seguint la doctrina de les Idees, van oposar als seus principis.

1. En aquest respecte pot consultar-se el repertori d'aparicions de l'expressió *prós tí* a l'imprecindible *Index Aristotelicus*, ed. H. BONITZ *Ex recensione I. Bekkeri*, corresponent a Aristotelis, Opera V, Berlin, 1961, pàg. 642.

2. W. JAEGER, *Aristóteles. Bases para la historia de su desarrollo intelectual*, Mèxic, 1984, Cap.VII, «La *Metafísica* original», pàg. 216. El llibre és la traducció de J.Gaos de la versió ampliada anglesa del clàssic: *Aristoteles, Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung*, Berlin, 1923.

3. *Ibidem*, pàg. 206.

Hi ha aquí quelcom més que una qüestió de preferències: sembla insinuar-se l'acusació de contradicció dins del propi platonisme, del que el mateix Aristòtil n'és deixeble en aquell moment. Aquells «*alguns*» citats eren seguidors de la doctrina de les Idees i seguint-la arribaren a estranyes afirmacions. Així resulta que els números, en tant que determinats i intel·ligibles, poden ser pensats i objectes de ciència, i per tant n'hi haurà Espècies. Però això representa una gran subversió de l'ordre genètic de la realitat. L'indeterminat, que Aristòtil acostuma a anomenar la Díada del gran i del petit, no pot ser objecte de cap pensament ni conceptualització, precisament per indeterminat, i per això no n'hi haurà Idea o si n'hi ha, serà en tant que determinable pel número, en funció del número, és a dir, «no és primer la Díada, sinó el número». Pel que sembla, l'acusació és que Plató ha invertit l'ordre de l'ésser en fer-lo dependre del nostre propi pensament. Amb això, a més, hom cau en la contradicció de postular com a principis absoluts de la realitat l'indeterminat (la Díada) i l'U —abans que els números—, i afirmar simultàniament les Idees dels números abans que la Díada. Si el conflicte s'obre entre la teoria dels principis⁴ i la doctrina de les Idees, i si Aristòtil simplifica el problema de l'Acadèmia platònica no ens pertoca directament.

Observem que el mateix succeeix amb la parella *prós tí* i *kath' autó*. En poder pensar el relatiu, pot afirmar-se la seva Idea i arribem a l'estranya situació d'una realitat de la relació que es manté abans que el relacionat, és a dir, allò que «és per si», allò que ni es diu ni està en un subjecte. L'absurd apareix amb tot el seu esplendor si efectivament hi ha una realitat essencial subsistent de la relació, desconsiderant les substàncies que es relacionen. Per això Aristòtil planteja la següent afirmació, en paral·lel amb l'anterior: ja seria suficientment absurd que la relació estés al mateix nivell que «el que és per si», és a dir, que hi hagi Espècie d'ella, però l'absurd es manifesta millor en la possibilitat de que pugui ser *anterior* al que és per si.

Però, existeix tal possibilitat? L'argument, com tots els altres, pròpiament sols és al·ludit, esmentat, en un univers de sobreentesos desesperant per a un lector modern. No podem respondre a aquesta qüestió. Convé assenyalar, no obstant, dues observacions: 1) El text paral·lel de M4 (segons Jaeger de concepció posterior) és aquí lleugerament diferent. No planteja dos parells de termes subvertits (Díada/número i relatiu/per si), sinó una estranya sèrie subvertida:

...succeeix aleshores que no és primer la díada, sinó el número, i, primer que aquest, el relatiu, que també serà anterior al que és per si (1079a 15-7).

4. Pot veure's la discussió de la interpretació del text des del punt de vista de la reconstrucció de la teoria de les idees a M.-D. RICHARD, *L'enseignement oral de Platon. Une nouvelle interpretation du platonisme*, París, 1986, pàg. 147. Segons H. Cherniss (1944) es tracta de la confusió entre lògica i ontologia: ontològicament, sols les coses sensibles són relatives a les idees, mentre que aquestes són «per si». Lògicament en canvi, hi ha idees relatives a altres. Per tant, hi ha una contradicció. H. J. Krämer (1959) critica aquesta interpretació entre altres motius perquè la distinció lògica/ontologia és post-estoica. Krämer diu que les Idees són substàncies, i les coses sensibles són relatius, però aquesta tesi xoca amb l'evidència textual de què les dues categories («en si» i «relatiu») es troben en tots els tipus d'éssers. S. Mansion (1949) i P. Moraux (1951) veurien al text, a partir de la dificultat de concebre quelcom que és relatiu (p. ex., la igualtat) com a subsistent, un avanç de la teoria de les categories aristotèliques amb el primat de la substància com a essència. Per la meua part, m'he inclinat per aquesta última interpretació tot i que sense veure clar que Aristòtil porti la distinció entre lògica i realitat com assenyalen aquests dos autors juntament amb E. de Strycker (1955).

Es critica l'ordre d'aquestes dues sèries: 1ª sèrie: 1) el relatiu; 2) el número; 3) la díada. 2ª sèrie: 1) el relatiu; 2) el que és per si. L'expressió reuneix en una sola seqüència les dues dualitats subvertides criticades a A9. El que unifica ambdues seqüències a primera vista és el relatiu, que està en ambdues. El text suggereix que la o les seqüències correctes han d'anar al revés: primer el que és per si, després el relatiu; primer la díada, després el número i al darrera el relatiu. La novetat del text, respecte de l'anterior, és que en una d'elles (en la primera) es troba vinculat el tema del número al tema del relatiu. Quin tipus de vinculació mantenen? 2) Al llibre N, com veurem més tard, aquesta vinculació es fa més evident. El llibre comença amb un precís repàs de totes les postures acadèmiques a la teoria dels principis. En algun moment, si la díada s'identifica amb «el gran i el petit» es diu que tals elements són *necessàriamente relatius* (1088a21). Podria pensar-se aleshores que la vinculació consisteix senzillament en identificar díada amb relatiu, número amb el que és per si. D'aquesta manera el fragment d'A9 tant sols expressaria una reiteració emfàtica. Malgrat això, la postura genuïnament aristotèlica que corregeix les falses concepcions de la díada consisteix en identificar-la amb la matèria primera indefinida⁵ (que no equival fàcilment a un relatiu). A més, assenyala que número significa sols *pluralitat mesurada i pluralitat de mesures* (1088a5), el que sí sembla fer d'ell un relatiu tal i com ve tractat a la *Metafísica* δ15 de la que aviat ens ocuparem. A més, a *Met.* I,6 s'afirma explícitament com a tal (1056b 32). Tota la qüestió ha de filtrar-se a través d'un curós coneixement de la teoria acadèmica dels principis.

En definitiva, retinguem de les línies examinades el següent: no sols es diu que no hi ha Espècies dels relatius, sinó que els relatius, entre altres, revelen particularment bé l'absurd de les Espècies separades.

II. [Met. Γ,6; 1011a20] Els ens no són sols relatius

L'anàlisi d'aquest text transcorre paral·lel en certa mesura al plantejament global de P. Aubenque a *Le problème de l'être chez Aristote*. Aquest autor veu en la tensió entre l'ésser per si i l'ésser per accident la solució aristotèlica als conflictes lògics generats per eléates i megàrics per una banda, i sofistes per l'altra⁶. La nostra lectura rependrà aquest context de polèmica, encara que concretant un aspecte d'aquella solució de l'estagirita.

La dualitat entre les coses relatives i les coses per si torna a aparèixer, però ara sembla tenir un altre sentit en un context de discussió diferent al de la família platònica. Aristòtil polemitza aquesta vegada contra aquells que exigeixen de tot una demostració, oblidant que el principi de la demostració no és ell mateix una demostració; són aquells que *reclamen poder dir coses contràries, dient directament coses contràries* (1011a16)⁷. Sembla referir-se a alguns sofistes⁸: aquells que obliden que hi ha d'haver un substracte comú a la contrarietat dels termes perquè es doni tal propietat i

5. Vid. sobre aquest punt, p. ex., J. MONTSERRAT, *Las transformaciones del Platonismo*, Bellaterra, 1987, pàg. 15. La Introducció i el Cap. I sobre Plató són una excel·lent síntesi sobre les investigacions contemporànies entorn als àgrafa dógmata platònics i la teoria dels principis continguda en ells.

6. P. AUBENQUE, *Le problème de l'être chez Aristote*, París, 1962. Citarem la versió castellana de Vidal Peña, *El problema del ser en Aristoteles*, Madrid, 1987, pàg. 136 ss.

7. L'edició de W. R. ROSS, *Aristotle's Metaphysics. A revised text with introduction and commentary*, Oxford, 1924, vol. I. pàg. 280 ss. comenta les interpretacions d'aquesta difícil frase.

8. Cf. l'anàlisi de les fal·làcies sofístiques des del punt de vista d'Aristòtil segons P. Aubenque, *op. cit.*, cap. II, especialment pàg. 133.

no merament una successió de dos ens. En dir directament el contrari, en no fer-lo passar per la «indirecta» flexió del subjecte de la contrarietat, desapareix com a tal. El problema més profund és que l'«afirmació directa» és l'afirmació de l'ésser com a aparença immediata (o directa): primer aparença d'una cosa i després aparença d'una altra, deixant així de banda l'ésser que no apareix però que és la condició de les aparences. L'ésser que apareix ha de ser aparició per algú en determinades circumstàncies, mentre que l'ésser que roman sota les aparences és en si. El text, en efecte, continua així:

Però, si bé no totes les coses són relatives, sinó que n'hi ha també algunes que existeixen en si i per si, no pot ser veritat tot l'aparent; car l'aparent és aparent per algú; de tal manera que qui diu que totes les coses aparents són veritat, converteix tots els ens en relatius.

Una altra vegada, el relatiu es converteix en prova de foc. Si afirmem l'ésser de l'aparent, aleshores afirmem l'ésser de quelcom que és relatiu a algú, i per tant, els ens seran tots relatius. Davant el romandre de l'ésser en si i per si que permet l'afirmació plena de l'ésser, es troba l'afirmació perillosa d'un ésser que sols ho és per la respectivitat a algú *quan apareix i en quant i com apareix* (lin 23-24). El sofista ha d'evitar afirmar l'ésser de l'aparent, si no vol també caure en contradicció afirmant del mateix coses contradictòries *ja que ni a tots apareixen les mateixes coses ni al mateix li apareixen sempre les mateixes* (lin 31-32). Per la mateixa raó, el canvi que permet el trànsit d'un contrari a un altre sols és possible si hi ha un subjecte del mateix que és per si i no sols relatiu a qui capta l'aparença com a *doxa* o *aisthesis*. Si totes les coses són relatives a l'opinió i a la sensació, aleshores es fa difícil dir que quelcom ha canviat —o com diu Aristòtil aquí, *que ha arribat a ser o serà*— a no ser que s'hagi opinat d'ell prèviament, és a dir, que hagi estat aparença anterior per a algú, que hagi estat posat en relació amb algú anteriorment. En canvi *si ha arribat a ser o serà, és evident que no poden ser relatives a l'opinió totes les coses* (1011b5 ss). Com veiem, Aristòtil s'ha girat contra el relatiu prè com a realitat exclusiva, la realitat del canvi. Si el canvi és canvi veritable, si és canvi de quelcom que canvia, aleshores totes les coses reals no poden ser sols relatives. L'argument es complementarà bé amb un altre aspecte que veurem: no hi ha canvi entre els relatius.

Recapitem: Davant del realisme platònic, el relatiu s'imposa com a límit impensable que posa en evidència tota la trama substancialitzadora. Davant del relativisme sofista, la substància s'imposa com a límit de possibilitat d'aquelles afirmacions. En ambdós casos trobem la mateixa polaritat conceptual: el relatiu i el que és en si i per si. L'afirmació és doble i complementària: 1) el relatiu no pot ser per si (no pot ser Espècie subsistent); 2) el que és per si no pot ser sols relatiu (no pot ser aparent). A més, cada terme és l'experiència-límit de l'altre: 1) la relació desvela l'absurd de substancialitzar en excés; 2) la substància o subjecte del canvi desvela l'absurd de relativitzar en excés. En ambdós casos es tracta d'acotar el domini de l'ésser: no es tracta de substancialitzar tot el que el llenguatge diu, no es tracta de relativitzar-ho tot al parlant.

III. [Met. 8,7; 1017a-b] La relació és una de les categories

Aristòtil estableix la distinció entre la predicació accidental i la predicació per si. El plantejament inicial pot obrir raonablement el dubte de si proposa una «divisió» de l'ésser (*S'anomena ens, un per accident, i un altre per si*), però els exemples i el conjunt esclareixen més la qüestió i es posa de manifest que la seva pretensió és distingir dos modes de *predicar*. L'accent ha de posar-se al *legetai*. Una predicació qualsevol del tipus «s és p» serà normalment una predicació accidental:

Així doncs les coses que es diuen que són per accident es diuen així, o perquè ambdues es donen en un mateix ens [p és p' —car ambdues es diuen de s-], o perquè el que es diu per accident es dona en quelcom que existeix [s és p], o perquè existeix allò mateix en el que es dona allò del que el mateix es predica [p és s].

En la manera de dir l'ens accidentalment, aquest és accidentalment al·ludit, no se l'esmenta explícitament; se'n diuen coses —predicats, atributs— donant-lo per suposat en el discurs: com a subjecte d'un atribut, com a subjecte de dos atributs que es prediquen entre si, com a subjecte que pot predicar-se d'un dels seus atributs —invertint l'ordre habitual.

Què significa aleshores dir l'ens per si? A la predicació per si, l'ésser no és simplement al·ludit sinó explícitament manifestat: l'ésser és l'objecte del discurs, l'objecte de la pròpia proposició. Ara bé, quan es pretén dir el propi ésser, resulta que apareixen una diversitat de significacions que reclamen amb el mateix títol de legitimitat el dret a ser anomenades ésser. La llista s'identifica amb la de les categories:

Per si es diu que són totes les coses significades per les figures de la predicació; car tants són els modes en què es diu, tantes són les significacions de l'ésser. Doncs bé, ja que, dels predicats, uns signifiquen quiditat, altres qualitat, altres quantitat, altres relació, altres acció o passió, altres lloc i altres temps, l'ésser significa el mateix que cada un d'aquests. (1017a23-27)

Dir l'ésser per si és dir que és allò que és (*tí esti*) o el *quid est*, o bé és dir qualitat, o quantitat... o relació, etc. La relació (*prós tí*) entra perfectament en el domini de l'ésser, és una de les significacions reconegudes quant tracta de formular-se *per si* l'ésser. Ara bé, si la relació ha de tenir alguna realitat, òbviament no podrà ser el mateix tipus de realitat que resulta propi de l'*ousia*. No es diu l'ésser de la mateixa manera en un cas o en un altre. La relació no té realitat substancial perquè ja d'entrada ambdues categories s'inclouen a la llista, com a significacions amb igual dret per una banda, i essent diferents per l'altra.

Això sembla solucionar alhora el problema de platònics i sofistes: davant l'exclusivitat d'una realitat o domini de l'ésser constituït per Espècies subsistents, s'estipula que hi ha altres significacions autoritzades; davant l'efecte dissolvent de l'exclusiva afirmació relativa a l'home, es recorda que l'ésser significa també (i de manera privilegiada) l'essència. Sembla desprendre's: no és que la relació sigui un pur no-res al discurs, però tampoc que tingui una «realitat substancial»; té una «realitat relacional» —si val aquesta redundància—, o millor dit, dir que és, és dir en alguns casos que *rela-*

ciona. Aristòtil se n'hauria adonat de què és la correcta delimitació de les significacions el que està en joc.

El problema que aquesta solució sembla obrir és que si la relació és una de les significacions de l'ésser per si, la dualitat que trobàvem als textos anteriors entre el relatiu i el que és per si sembla diluir-se o perdre força. Car el que és per si (*l'ousia*) no s'oposa en exclusiva al que és *prós tí*. Queda pendent una darrera precisió: la significació primordial i anterior de *l'ousia* permetria distingir-la legítimament de qualsevol altra categoria i fonamentar amb tal distinció la crítica a les filosofies anteriors.

IV. [Met. 8,15; 1020b26-1021b11] Divisió de la relació

El text anterior dóna peu a un desplegament detallat de cadascun dels termes tècnics que es proposen a partir de la distinció de significacions de l'ésser dit per si. Així doncs, algunes pàgines més tard li arriba el torn a la relació. Ens enfrontem aquí amb una classificació dels tipus de termes relatius, que resulta a un lector modern —i probablement també a qualsevol comentarista antic— abstrusa, poc sistemàtica o exhaustiva però sens dubte no mancada de valor. Hem sistematitzat tota l'explicació en un sol quadre sinòptic.

Notem algunes coses rellevants:

1. Relatiu en general

El terme relatiu serà entès aquí de manera diferent a com s'entenia al text que al·ludia a la sofística, on s'usava com a «relatiu a algú»; (allà deïa: *és el que apareix a aquell a qui apareix i quan apareix i en quant i com apareix* (1011a24). Ara relatiu val en tant que «relatiu a quelcom», és a dir, copresenta dos ens qualssevol; per tant, sembla un cas més general que entendria aquella relació de coneixement o de doxa com a «quelcom relatiu a quelcom», quelcom relatiu a l'intel·lecte humà, és a dir, a algú. El text representa una generalització i un avanç o una superació de la xarxa de problemes del platonisme acadèmic, sense que pugui dir-se més sobre el seu lloc cronològic a l'obra del filòsof. El llibre 8 al qual pertany és una espècie de diccionari de termes que circulava aïllat en temps dels editors alexandrins i que sembla vinculat a la *Física*⁹.

2. Relació entre categories; interrelació de categories

Aquesta copresentació d'ens no és una estricta copresentació d'essències sinó que s'efectua entre ens entesos en qualsevol —o almenys en algunes— de les significacions de l'ens: ens adonem que la relació es verifica de vegades entre dues substàncies, però confrontant-les en diferents plans: en el pla de la pròpia substancialitat (cas de la relació d'identitat), o en el pla de la qualitat (relació de semblança), o de la quantitat (relació d'igualtat)...; o bé es verifica directament entre dues quantitats (relació de doble a meitat, etc.), o entre l'acció i la passió (dos predicaments que es relacionen en tant que s'impliquen mútuament; ex.: relació d'escalfador a escal-

9. Vid. W. Jaeger, *op. cit.*, pàg. 197.

Les coses <i>prós ti (ad aliquid)</i>	«coses que es diuen relatives segons elles mateixes» (1021b3) <i>secundum se</i>	{	[pròpiament] (veure 1021b5)	{	«perquè el que elles són s'expressa pel que és d'un altre, i no perquè una altra cosa en sigui relativa» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	<i>simpliciter</i> [«aplos»] (1020b33) [rels. indetermin.: pot ser un núm. qualsevol]	{	— múltiple /un. — número — fraccionari/fracció — l'excident /excedit. — doble/meiat. — triple/terç — sesquialter/subsesq. — doble/un	{	— idèntiques (substán. una) — semblants (qualitat una) — iguals (quantitat una)	{	— escalfador /escalfable («algunes...es diuen també relatives segons temps particulars» 1021a22)	{	— escalfant/escalfat	{	— l'impossible — l'invisible	{	— intel·ligible /intel·ligit — el mesurable /la mesura — cognoscible /la ciència — visió /color (el visible).	{	— la medicina (perquè la ciència és el gènere relat.)	{	— la igualtat (la posseïx l'igual que és relatiu) — la semblança (ídem)	{	— un home (perquè sigui doble) — el blanc (perquè el seu subjecte sigui doble)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																					
	«accidentalment» (perquè un atribut accidental fa ser relatiu al subjecte o vicev.) (1021b8)	{	[relatius] (1021b5)	{	«aquelles coses [atributs] segons les quals es diuen les que les tenen» (1021b6)	{	«perquè una altra cosa se n'hi diu relativa» (1021a30)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{	«segons la potència activa i passiva» (1021a15)	{	«segons actes de les pots.» [act. i pas.] «per privació de potència» (1021a15)	{	«segons potència» (1021a27)	{	«segons números» (1020b33; 1021a9; 14; 27) «afeccions [pathé] d'un número» (1021a9)	{	«d'un mode determinat en ordre als números [entre si]» (1020b33)	{	«d'un mode determinat en ordre a un» (1020b33)	{	«[Altres rels. segons l'u] (1021a10)» però no del mateix mode (1021a14)	{

fable al nivell de la potència, o relació d'escalfador a escalfat al nivell de l'acte), o segons el temps (ex.: *el que ha fet en relació al que ha estat fet...* Així, en efecte, *el pare es diu pare del fill* (1021a23)).

Aquesta situació obre un problema que no afecta sols a la relació. Un terme que encarna una determinada categoria no suposa necessàriament que exclogui a les altres. Un terme pot estar en vàries categories alhora, amb el que la suposició de què les categories són gèneres suprems de l'ésser xoca amb la dificultat de la seva divisió en espècies i subespècies que hauria de concloure en una correcta classificació terminològica que situés cada terme dins de cadascun dels deu gèneres. El cas de la relació rebenta especialment aquest *desideratum*. Aristòtil obre la porta d'entrada a bastants termes que en connoten d'altres, i que, per tant, es relacionen amb aquests altres; no només entren els que sols signifiquen estricta relació a un altre, sinó termes que tenen significat per si mateixos i que connoten. Però, fer aquesta mínima anàlisi del problema ja és tractar de solucionar a Aristòtil en una perspectiva molt propera a la nominalista. El relatiu, tal com ell l'exposa, sembla exigir no sols l'*ousia* (com l'exigeixen la resta de categories), sinó qualsevol altre categoria diferent i prèvia que permeti la copresentació de dos o més ens. La copresentació exigeix abans la presentació de quelcom que pot ser *ousia*, o qualitat, o quantitat, o acció, etc.

Tornarem sobre aquest tema una mica més endavant. La classificació de l'estagirita genera esbalaïment, quan no decidit malestar. Aquest efecte del text no és en absolut aliè a la resta de l'obra: potser en cap autor estigui tan justificat que hagi existit una tradició obstinadament exegetica.

3. Interpretació de les dicotomies

En el nostre quadre ens hem permès, o millor, hem hagut d'*interpretar* el sentit d'algunes expressions. El més problemàtic és l'ordre en què s'estableixen les dicotomies —que no està clar en absolut—. Però tampoc el seu sentit és més nítid. El procediment d'Aristòtil, si la interpretació és correcta, consisteix en introduir al final l'enunciat de la dicotomia o criteri de divisió, és a dir, després de l'exposició. Per exemple:

Així doncs, les coses a les que s'anomena relatives segons elles mateixes, unes es diuen així, altres si els gèneres d'elles són tals (1021b3).

Hem d'entendre que fins ara l'autor ha estat parlant d'un gran bloc de coses relatives del que no sabíem que era tal: són *les coses que s'anomenen relatives segons elles mateixes*. L'explicitació ve al cas a propòsit de la introducció d'una subdivisió en elles: *...altres si els gèneres d'elles són tals*; sense més remei hem d'introduir el criteri «pròpiament» com l'altre extrem de la subdivisió. Però no hi és al text¹⁰.

4. Classificació de coses, no de termes

Finalment, cal fer notar respecte al quadre que Aristòtil no es proposa classificar *termes* tal i com hem acceptat sense examen. La suggerència ha

10. La distinció del relatiu segons el gènere i per si mateix es troba explícitament a *Tòpics*, VI, 8, 146a37.

partit de P. Aubenque en ocasió d'un tema semblant: observa que la divisió aristotèlica dels *homònims* i *sinònims* no afecta a termes, sinó a coses. El que succeeix és que afecta a coses en tant que anomenades, però sense que tal situació suposi que la seva homonímia i sinonímia siguin accidents purament extrínsecs succeïts amb la parla¹¹. Això mateix passa a la classificació dels relatius. Aquesta estructura fa del dir (del llenguatge) el lloc de la veritat de les coses, permetent el trànsit inconscient del dir a l'ésser o de l'ésser al dir. Tal cosa ja dificulta de bell antuvi una interpretació més fonamental de la divisió d'aquesta classificació, consistent en la distinció de relació «secundum dici» vs. «secundum res» perquè totes les rúbriques «es diuen» i «són» sense més complicacions¹². Igual com l'homonímia o sinonímia, la inflexió de l'ésser en el llenguatge no suposa un caràcter extrínsec o accidental, tot i que potser podria donar-se un dir accidental que afectés d'accidentalitat a l'ésser dit mitjançant ell, un dir que podria estar sotmès a les circumstàncies del parlant (relativisme) i que no es limités «al que és en si i per si».

Assenyalarem, a més, que en cap text de la filosofia aristotèlica no es distingeix entre el terme concret «relatiu» i la «relació» abstracta. S'ha intentat veure en els exemples una aplicació d'aquesta distinció no formulada¹³, però creiem que la distinció no és aristotèlica. Farem servir indistintament ambdós termes com fan de fet algunes traduccions.

5. La divisió fonamental de la relació

El gruix del text està dividit en dues parts que coincideixen respectivament amb els dos grups de relatius d'una de les dicotomies: ens trobem, per tant, davant la divisió fonamental de la relació. La formulació es dona al següent paràgraf —situat a més com a nexa d'unió d'ambdós grups:

Així doncs, les coses que es diuen relatives segons número i potència [les ha exposat línees abans¹⁴], totes són relatives perquè el que elles són es diu pel que n'és d'un altre, i no perquè una altra cosa en sigui relativa. Però el mesurable i el cognoscible i el pensable [que havien estat esmentats sols al principi del text] es diuen relatius perquè una altra cosa se n'hi diu relativa. (1021a26)

El text és un laberint i, malgrat això, «sona» com si Aristòtil hagués dit quelcom molt contundent: el que complica de bell antuvi la interpretació

11. *Op. cit.*, pàg. 168.

12. No tots els comentaristes moderns són d'aquesta opinió. A la nota 4 ja hem al·ludit a alguns que veuen clara a Aristòtil la distinció entre lògica i ontologia. Pel que ens concerneix notem que tal és també la postura de M.-D. PHILIPPE, *Le relatif dans la philosophie d'Aristote*, Revue des Sciences Philosophiques et Theologiques (1958), pàg. 704 que veu... *la profonde unité philosophique de cette doctrine du relatif, considérée sous ces deux aspects: le terme relatif (a les Categories) et le mode d'être relatif (a la Métaphysica)*.

13. Cf. M.-D. Philippe, *loc. cit.*, pàg. 703. Es basa en *Met.* 1021b6-8: *aquelles coses segons les quals es diuen relatives les que les tenen, com la igualtat perquè es diu relatiu l'igual, i la semblança perquè es diu relatiu el semblant*. Cf. el nostre quadre classificatori.

14. La frase condensa tot el dit fins aquell punt des de l'inici del paràgraf 15 dels editors dedicat als relatius. Sobre els relatius segons número cf. *Física*, VI, 1, 200b28, i sobre relatius segons potència cf. *Física*, III, 1, 200b28 i VIII, 1, 251b7.

és la reduplicació de l'«ésser» i el «dir-se» (ex. primer cas: les que es diuen...són perquè el que són es diu... pel que és i no perquè sigui...). El que segueix és una anàlisi de quatre interpretacions possibles amb els seus respectius arguments en pro i en contra. Qualsevulla d'elles sorgeix a partir d'aclarir el text i simplificar-lo per via de privilegiar algun dels seus elements.

5.1. Primera interpretació

Posant l'èmfasi a l'ÉSSER d'un altre *vs.* el DIR-SE d'un altre.

En el primer cas *es diu perquè és*; al segon cas *es diu perquè es diu*. Aquesta seria la distinció radical. Matisem-la. 1) Es diu relatiu perquè l'altre és en el propi. 2) Es diu relatiu perquè l'altre es diu relatiu al propi. En el primer, es diu allò pel que és d'un altre, i en el segon cas, es diu perquè l'altre també es diu.

Aquest tipus de distinció tampoc no és infreqüent a Aristòtil: segons el que la cosa és i segons un mode de parlar (o bé, *en sentit propi*, i *en cert mode* com es diu a *Gen. et Corr.* I,4). En la situació que estudiem 1) representa una efectiva presència de l'altre a l'ésser del propi que fonamenta que aquest propi es digui per l'aliè, en funció d'ell : perquè aquest aliè el determina en allò que realment és i per això pot dir-se així. És allò en tant que és penetrat per l'ésser de l'altre que, d'alguna manera, el constitueix. La copresència és absolutament original i sense ella no podria dir-se el terme. No és una mera al·lusió extrínseca que no toca l'ésser de la cosa, i per això Aristòtil es preocupa per deixar fora en el propi enunciat del primer cas, al segon: *no perquè una altra cosa en sigui relativa*, no perquè la relació li vingui superposada des de fora sinó perquè ve exigida a la immanència de la pròpia cosa. b) El segon cas justifica el dir relatiu a un altre perquè així sol dir-se. O sigui, en termes més pròxims als aristotèlics, aquest es diu per aquell perquè aquell es diu per aquest. La circularitat de la fonamentació assenyala precisament la manca de fonamentació, i el text no oferiria dubte: *es diuen relatius perquè una altra cosa se n'hi diu relativa*.

En conclusió, amb aquesta distinció Aristòtil efectivament estableix la «base» perquè els comentaristes corroborin la distinció entre la relació real i la relació segons el parlar. Malgrat això, el comentari de Boeci es fonamenta al text de *Categorias* 7 on el sorgiment d'una segona definició inadequada de *relatiu* permetria fer un forat a l'*ad aliquid secundum dicitur*¹⁵.

5.2. Segona interpretació

Posant l'èmfasi en l'element de la reciprocitat: el primer cas apunta a l'ésser d'un altre i NO PERQUÈ L'ALTRE SIGUI RELATIU *vs.* dir-se d'un altre perquè L'ALTRE ÉS DIU RELATIU. Es parteix de la mateixa interpretació anterior però es valora més fortament l'element d'asimetria contingut en l'expressió del primer cas *vs.* l'aparent simetria del segon. L'explícita negació que determina el primer en donaria la clau.

15. La primera def. de *Categorias* 7 (v. infra) fonamentaria el *relativum in dicendo*, mentre que la segona seria ara la constitutiva del *relativum in essendo*. L'estudi clàssic sobre els avatars de la relació aristotèlica a través dels comentaristes posteriors segueix sent A. KREMPEL, *La doctrine de la relation chez S. Thomas*, Paris, 1952.

Aquesta vegada, l'expressió suggeriria quelcom profundament velat i ocult. El primer cas sembla d'entrada apuntar vers un sentit unívoc de la referència: d'un extrem vers l'altre, però no a la viceversa, el primer es conté al segon però no al revés. I el segon cas planteja quelcom semblant a una referència biunívoca o recíproca: un es refereix a l'altre tant com l'altre a l'un, en un joc circular on cap de les dues coses no deixa definitivament la seva petjada en l'ésser de l'altra. L'autor sembla voler dir-nos que la «relació segons l'ésser» és sempre d'una sola direcció, és una cosa que deixa la seva petjada en una altra; la «relació segons el dir» és, en canvi, circular.

Vegem els exemples del primer cas. El múltiple és tal per respecte a l'u. Aplicant la fórmula, l'enunciat podria dir: «L'ésser del múltiple es diu per l'ésser de l'u, i no merament perquè l'u sigui relatiu al múltiple». Un altre: «l'ésser de l'escalfant es diu per l'ésser de l'escalfat, i no perquè l'escalfat sigui relatiu a l'escalfant». Així formulat no és estrany que no semblés en absolut evident als comentaristes del segle XIV, que fan esforços titànics per salvar la lletra dels textos. Malgrat tot queda dit tal qual: Les relacions segons el número són del primer tipus; les relacions segons la potència, també.

Si la interpretació fos correcta, ha de resultar clar a Aristòtil que no hi ha manera de plantejar una quantitat numèrica sense un element numerant «pel qual» efectivament es constitueix tal quantitat numerada. Tal prioritat del numerant sobre el numerat sols pot ser causal: el numerant ha generat la numeració, sigui aquesta determinada o indeterminada. Aquesta concepció no resulta gens estranya a Aristòtil, ja que formava part del debat del «número» en els darrers dies que va passar a l'Acadèmia. Però si sols observem la pura referencialitat gramatical no hi ha manera de sortir de la mútua al·lusió.

A l'exemple de l'acte de la potència, la causalitat seria encara més clara: sols hi ha quelcom efectivament escalfant, si hi ha un efecte causal en l'escalfat. Si és així, l'escalfant és relatiu realment a allò que ha aconseguit escalfar. El mateix joc es dona entre les potències: poder d'escalfar i poder de ser escalfat. No obstant, la direcció de la fletxa causal va en sentit contrari al dels exemples de números. Allí era del segon terme al primer (es diu doble per l'u, o u com a causa del doble); aquí, del primer al segon: es diu escalfant per l'escalfat perquè l'escalfant és causa de l'escalfat. Aleshores és l'escalfant actiu el que està en l'escalfat. Aristòtil sembla referir-se a la relació d'«actuació sobre»: *el que pot escalfar és relatiu al que pot ser escalfat perquè POT, i per la seva banda el que escalfa és relatiu al que és escalfat, i el que talla, relatiu al que és tallat, COM A ACTUANTS* (1021a16). Per tant, els dos termes no semblen sols relacionables d'alguna manera sinó en un sentit precís. És el sentit que evidencien aquestes dues línies de la *Física*: *(el relatiu es diu)...en general, segons el motor i el mòbil; en efecte, el motor és motor del mòbil i el mòbil és mòbil sota l'acció del motor* (*Fis.* III,1, 200b 31-32).

A Aristòtil li resultaria difícil pensar en una altra línia de confrontació dels termes que no fos la de l'«activitat actuant» en les relacions de l'actiu al passiu. I quan genèricament estableixi les coses relatives «segons potència» ja ha pressuposat un tipus de relació que implica una certa direccionalitat no reversible. El que el text insinuaria és la fonamental relació de causalitat que garanteix, en definitiva, l'ordre del cosmos a partir del motor immòbil. Això era el que el text volia recollir amb la fórmula «el que són es diu pel que n'és d'un altre». Aquesta vertadera presència de l'altre és el nucli de la causalitat aristotèlica. El numerat és la causa del número enumerador; l'actuant i l'actuat es refereixen mútuament en la predicació, però en l'ordre de les causes, l'actuat és a causa de la presència de l'actuant al seu si.

El text grec diu: «...*panta estí prós tí to hóper estin allu*». Literalment podríem traduir: *són tots relatius per això: el que precisament és d'un altre es diu el que ell en si mateix és*. I en la versió llatina de Guillem de Mörbke: *omnia sunt ad aliquid eo quod ipsum quod est alterius dicitur quod est*. L'expressió llatina *eo quod* expres-

sa el sentit causal de la subordinada, igual com la grega *to hóper*; és a dir, el motiu de ser relatives és el següent: que el mateix que és d'un altre és el que és. Però el segon *quod*, (o el segon *hó*), podria introduir perfectament un nou matís causal en consonància amb el genitiu *alterius* (*àllu*); la traducció més apropiada ha de ser: *que el mateix que és d'un altre és PEL que és*. Hem de tenir present el valor d'aquestes partícules no sempre traduïbles amb exactitud. Pàgines després, Aristòtil explicitarà els sentits de l'expressió *kath'hó* (*secundum quod*) que queda configurada com a expressió tècnica. La conclusió recolza sens dubte la interpretació que hem estat considerant: *hólos dê tò kath'hó isakhos kai tò aition yparjei* (és a dir: i, en general, «pel que» tindrà les mateixes accepcions que «causa») (1022a19-20). Tenim allí afirmada sense embuts la causa a partir d'una expressió adverbial.

En conseqüència, si ens prenem seriosament aquestes característiques del primer cas (*el que elles són es diu pel que és d'un altre*, «univocitat», «fonament real», «asimetria»...) sembla que s'està parlant d'un tipus de relació que l'interessa fortament a Aristòtil, potser la que més, i potser sense adonar-se que la seva cosmovisió no el deixa pensar en cap d'altra: la relació de causalitat.

Ara s'hauria de demostrar com les relacions citades del segon tipus, i que a primera vista semblaven circulars precisament per desfonamentades, no són relacions de causalitat. La continuació del text, però, sembla dir justament el contrari del que venim insinuant: que no hi ha circularitat.

Però el mesurable i el cognoscible i el pensable es diuen relatius perquè una altra cosa se n'hi diu relativa. El pensable, en efecte, significa que hi ha pensament; però el pensament no és relatiu a allò del que és pensament (car s'hauria dit dues vegades el mateix), i, de manera semblant, la visió és visió de quelcom, no d'allò del que és visió (encara que sigui vertader dir això), sinó relativa al color o relativa a alguna altra cosa semblant. Però d'aquesta manera es dirà dues vegades el mateix, que la visió és del que és. (1021a30 ss)

Sembla dir: el pensable és relatiu al pensament, però no a la inversa. Però una lectura amb sentit del paràgraf podria ser aquesta. El pensable és relatiu al pensament, en efecte, però la lletra del text no diu que el pensament no sigui relatiu al pensable: la interdicció que proposa no afectaria a aquest enunciat. Afecta més aviat a l'enunciat que s'explicita tal qual. Quan es diu: «el pensament és relatiu a allò del que és pensament» s'hauria dit, en efecte, la paraula «pensament» en el subjecte i en el predicat, dues vegades. Per altra banda, la visió és relativa al visible (al color o a una altra cosa semblant). La circularitat és possible: del pensable al pensament, del pensament al pensable; del visible a la visió, i viceversa. El que no és possible és mantenir que un terme és relatiu al relatiu de si mateix (*encara que sigui veritat dir-ho*)... no és que no sigui veritat, és que és ocios, és una pura predicació o bé una tautologia, o bé, potser més en línia amb les preocupacions aristotèliques, estèril, una xerrameca vana. Estudiarem més tard un text, *Les refutacions sofístiques* 13, que pren com a objecte les reduplicacions verbals a que indueixen els sofistes precisament quan es manegen relatius al discurs: així, si doble és «doble de la meitat» i això és equivalent, aleshores podria dir-se «doble de la meitat de la meitat» (*Ref. Sof.* 13,173a35). Tal vegada aquí es tracti del mateix: del perill de verbalisme inútil quant s'admet l'equivalència entre un terme i un enunciat que inclou el propi terme, com per exemple, el terme «pensament» i l'enunciat «el relatiu a allò del que és pensament».

Per tant, si no ens deixem enganyar per aquest retret, en «dir dues vegades el mateix» ens resulta perfectament possible la circularitat. Més tard haurem de matisar el sentit que li donem a aquesta propietat perquè explícitament Aristòtil dirà al llibre de les *Categories* que tots els relatius són recíprocs. Tractem, mentrestant, de seguir per aquesta línia de lectura: que 1) no és el mateix la reciprocitat que la «circularitat»; i 2) sols alguns relatius la posseeixen.

Els exemples ens indiquen una relació oberta pel coneixement: l'entendre, el conèixer, el sentir, el mesurar... són relacions de cognoscent a conegut. D'alguna manera Aristòtil aguaita en la relació de coneixement l'efectiva força del subjecte en la constitució del conegut en tant que conegut. La paradoxa que sembla plantejar la circularitat dels termes relacionats no trasllueix més que la problemàtica que obre el coneixement i que s'ha deslligat ja al *Parmènides* platònic: la manera en què el coneixement afecta o determina l'ésser. És inútil furgar al text quelcom més que un aguaitar aquest problema que queda així delimitat en confrontació al pur ordre de les causes. Però el problema reapareixerà a la redacció de les *Categories*.

En conclusió, segons aquesta segona interpretació, la principal divisió classificatòria de la relació a la *Metafísica* aristotèlica al·ludeix a 1) la relació de causalitat i a 2) la relació de coneixement —que no pot ser presa com a pura relació del primer tipus—. L'anàlisi, malgrat això, permet estirar el sentit de la confusa formulació cap a una distinció de relació per si i per accident. En aquest cas no es prejutja que la ulterior distinció formulada explícitament pel filòsof entre «coses relatives segons elles mateixes» i coses relatives accidentalment, no sigui encara més radical i mereixedora d'aquestes etiquetes. Podria parlar-se de «graus d'accidentalitat» paral·lelament a com es gradua la substància; o paral·lelament a com es gradua allò que és matèria per una nova forma encara que en realitat ja sigui matèria informada, etc.

No obstant, toquem ara amb el principal entrebanc d'aquesta exegesi. Aristòtil caracteritzarà un tipus de relatius en les *Categories* 7 com a simultanis per natura, l'exemple dels quals coincideix amb el que anomenem el primer tipus de relatius (causals) aquí a *Metafísica* 815, i precisarà d'una manera molt categòrica a *Categories* 13 que cap d'aquestes coses relatives *no és causa de l'existència de l'altra, com en el cas del doble i la meitat: en efecte, aquests són reversibles, ja que en existir el doble existeix la meitat, i en existir la meitat existeix el doble, i cap d'ells no és causa de l'existència de l'altre* (Cat. 13, 14b27). Sembla, doncs, esmicolar-se tota la interpretació?

5.3. Tercera interpretació

Posant l'èmfasi en l'Asimetria del segon cas *vs.* la simetria del primer: és a dir, valorant del text altres elements i proposant justament la lectura contrària a l'anterior. *El mesurable, etc. es diuen relatius* < TAN SOLS > PERQUÈ una altra cosa es diu relativa a ells —i hi afegiríem— ... i pròpiament SOLS són relatives aquelles «altres coses», mentre que al mesurable, etc. el caràcter relatiu els hi escau com d'afegit i com per accident, degut a què la mesura, etc. són pròpiament relatius. Enfront d'aquests, el primer cas seria perfectament biunívoc: aquest és de l'altre i es diu de l'altre, I A LA INVERSA, l'altre es diu d'aquest.

Sembla irònic que el text admeti, literalment, ambdues lectures perfectament oposades. Segons aquesta tercera interpretació, cal suposar que si els exemples del primer tipus sols van en una direcció (de l'actuant a l'actuat) és tan sols per qüestió d'economia explicativa; o per mandra o per oblit; o bé una vegada més és qüestió de la penosa transmissió d'un text concebut per a ser explicat i no llegit; o bé, per

últim, si entenem que el text està dissenyat per a ser llegit, sota la suposició de que el lector posaria mentalment els exemples inversos.

L'avantatge d'aquesta interpretació és que la dicotomia dels grups d'exemples quadra perfectament amb una altra, aquella que apareix arran de dues propietats dels relatius que l'autor estudia a les *Categories*: 1) tot relatiu té un recíproc (*Cat.* 6b26); 2) normalment els relatius són simultanis per naturalesa (com doble/meitat o esclau/senyor), però hi ha excepcions com el cognoscible que és anterior al coneixement, o el sensible respecte de la sensació (*Cat.* 7b15). Això sembla corroborar-se a *Categories* 13 a propòsit de la definició de «simultani».

El sentit de tal preeminència del cognoscible i sensible podria quedar clar. La «relació de coneixement» és la relació del relativisme sofista que hem vist a textos anteriors. La sofística, en determinar l'ésser com a pura relació al cognoscent, li treia a aquest tot romandre. A la seva classificació, Aristòtil ha de deixar un lloc a aquesta relació que efectivament «es diu» en el llenguatge, però la introdueix amb la desconfiança de qui sospita que aquest dir l'ésser (tal relació) pot obrir l'aixeta d'entrada al relativisme sofista. Pot ser que el coneixement estigui basat en la pròpia intel·ligibilitat de les coses, però de cap manera aquesta intel·ligibilitat no ha de quedar constituïda de forma accidental, segons el punt de vista i la situació de l'intel·ligent. No ha de quedar constituïda segons una simple relació accidental del cognoscent vers el conegut. Al contrari, la intel·ligibilitat ha d'estar en la pròpia cosa i, secundàriament, la intel·ligència humana la revela en dir-la. Per això el tema és novament obert una i altra vegada aprofitant qualsevol exemple de l'*Organon*, com veurem després.

La continuació del text ha d'explicar-se novament. Recordem: *el pensament no és relatiu a allò del que és pensament (car s'hauria dit dues vegades el mateix)*. Aleshores el pensament és el pròpiament relatiu, és «essencialment relatiu»¹⁶ mentre que el pensable és tant sols relatiu accidentalment perquè és quelcom tant sols per ell. a) Si el pensable fóra també essencialment relatiu, es definiria únicament com a «allò del que hi ha pensament» i en conseqüència, b) el pensament seria relatiu a «allò del que hi ha pensament»... que cau en c) l'absurd de *dir dues vegades el mateix*. El problema que sembla sorgir és que també els relatius del primer tipus tenen alguna forma de realitat «per si sols» abans de considerar-se en el seu «aspecte relatiu»¹⁷.

Però aquesta interpretació no evita de tenir altres inconvenients: certament, el text de les *Categories* atorgarà una preeminència al cognoscible o sensible respectivament sobre el conegut o la sensació (la no-simultaneïtat d'aquests relatius). Però això no significa que sols sigui pròpiament relatiu el conegut i no el cognoscible. La prova de foc que arrasa tota interpretació és sobrevolar tots els textos que fan referència a les coses *prós ti* i intentar una construcció conjunta amb tot el material. Succeeix que hi ha afirmacions aïllades per a tots els gustos, i en aquest cas hi ha exemples d'ambdues possibilitats, que el cognoscible és relatiu i que el conegut és relatiu (p. ex. *Cat.* 7 6b33). Avançar en aquesta línia significa retrobar la circularitat del fonament d'una manera o altra.

Podríem entendre aleshores que el sentit últim del text classificatori que ens ocupa és precisament aquesta pol·larietat entre 1) *Relatius simultanis per natura* i 2) *Relatius simultanis*. L'únic que succeeix, en aquell cas, és que l'expressió es fa obstinadament tangelical: «simultani» hauria d'equivaldre a l'expressió «el que és una cosa es diu pel que és d'una altra»; «no-simultani» hauria d'equivaldre a una expressió encara més barroca. Però «simultani per natura» no significa que una cosa sigui *pel que és d'una altra*, —com sembla suggerir la *causa*, com hem vist— sinó que «és reversible segons la implicació d'existència, ...que de cap manera no és causa de l'existència de l'altra» (*Cat.* 13 14b26).

16. L'expressió entre cometes és de M.-D. Philippe, *loc. cit.*, pàg. 702.

17. Aquesta és l'objecció de W. D. Ross, *op. cit.*, pàg. 330-331.

5.4. Estat de la qüestió

Recapitulem:

Sobre el primer tipus:

- Si la interpretem com a causalitat (interpretació segona) topem amb l'exemple (doble/meitat) del qual assegura que no ho és a *Categories* 13.
- Si la interpretem com a simultaneïtat (interpretació tercera) topem amb la pròpia expressió excessivament equívoca per una idea tan senzilla.¹⁸

Sobre el segon tipus (que sembla coincidir amb la relació de coneixement):

- Si la interpretem com a circularitat del fonament (interpretació segona) topem amb la prioritat del cognoscible sobre el conegut afirmada a *Categories* 7.
- Si la interpretem en tant que sols un d'ells és pròpiament relatiu (interpretació tercera), topem amb exemples a tot arreu de què ambdós ho són (a *Categories* 7, p. ex.).

Però encara pot admetre's una quarta interpretació.

5.5. Quarta interpretació

Subratllant la preposició «de», a la traducció «ésser D'un altre» *vs.* un dir-se d'altres maneres o amb altres inflexions verbals o amb altres casos de la declinació. La divisió del text no esmentaria per res problemàtiques ontològiques, potser ni tant sols lògiques, sinó que tindria un caràcter gramatical, basat en les formes corrents de la parla que posen en relació els termes amb variades preposicions o casos morfosintàctics (genitiu i datiu, per exemple).

Suposar que la diferenciació gramatical duu vers divisions més profundes en el pla de l'ésser, podria ser legítim —com sembla més clar altres vegades a l'obra d'Aristòtil— però sempre tenint en compte que el fil de l'exposició el condueix l'ús gramatical.

Aquesta lectura ve del tot suggerida per la divisió que es desprèn de la definició de relatiu a *Categories* 7 i dels exemples que allí s'hi esmenten —com es veurà després—. És possible aplicar-la al context que estem veient sense forçar la literalitat. Car hem d'entendre que l'expressió «dir-se relatiu a ells» (davant el «dir-se de l'altre») equival al relatiu «de qualsevol altra manera» de *Categories* 7 (6a37). En aquest darrer text es diu que pot haver-hi diferència per la inflexió verbal (*katà tèn lèxin*) (6b33): v.g.: *el coneixement s'anomena coneixement del cognoscible, i el cognoscible, cognoscible per al coneixement* (6b34-5; cf. *Cat.* 11b30). El mateix succeeix amb la parella sensible/sensació. Veiem per què el cognoscible és relatiu d'una altra manera: perquè no es diu «de», sinó «per a». Pròpiament, el que es diu «d'un altre» (i per tant el que és d'un altre?) és el coneixement, que sempre és coneixement-de. Aquella asimetria es resoldria així, amb un expedient gramatical i quedaria per dir una asimetria més radical basada en la no-simultaneïtat... O potser està tot barrejat?

18. Segons M.-D. Philippe, *loc. cit.*, pàg. 700-704, l'expressió és adequada a la *Metafísica*, que tractaria de l'ésser del relatiu, enfront de l'expressió lògico-terminològica de les *Categories*. cf. n.12 i *infra*, apartat IV, 5.6, on comentarem la traducció de Philippe al passatge.

Aquesta interpretació, malgrat això, té límits: probablement la divisió morfo-sintàctica que pot defensar-se a *Categories* 7 no és del tot comparable a la del text que ens ocupa. Els exemples que sorgeixen de tal divisió no són del tot comparables. En efecte:

- 1) a la parella cognoscible/coneixement, sols un dels dos termes aconsegueix específicament com a forma alternativa al genitiu (el cognoscible, que és datiu);
- 2) altres exemples de *Categories* 7 revelen que no sols la relació de coneixement mostra en exclusiva les formes alternatives al «de»: la muntanya s'anomena gran respecte a quelcom (i no «gran de quelcom»), i el semblant es diu semblant a quelcom (6b8).

Aleshores, una divisió sobrepassa a l'altra per excés i per defecte, inclús si el criteri és estrictament «katà tèn léxin» en ambdós casos.

L'aprenentatge que pot desprendre's de tal anàlisi no ha de descoratjar-nos. Potser, en detall, la filosofia aristotèlica no sigui tan coherent entre si: tal cosa no dóna per suposat que no hi hagi una coherència del conjunt global, ni que no hi hagi un nucli teòric aïllable, ni tampoc que tot hagi d'explicar-se en funció d'una evolució personal. El següent pas serà intentar comprendre el fragment de la *Metafísica* δ15 prenent com a referència un text del llibre I de la *Metafísica*, el qual sembla també perfectament deslligable de la resta¹⁹.

5.6. [*Met.* I, 6, 1056b32-7, 1057b2] Solució al problema

El camp de batalla on es combat la sofística és estranyament semblant al de l'enfrontament contra el platonisme —al menys contra el dels darrers desenvolupaments de l'Acadèmia tal i com ve servit pels estudis més recents. Tal camp de confrontació és l'anàlisi dels relatius. Els sofistes feien dels ens objectes relatius a l'home; els platònics buscaven principis de diversificació de l'ens de Parmènides i posaven certs relatius com a elements parells a l'U, els quals assimilaven incorrectament al no-ésser i queien en la impostació del problema en termes del propi Parmènides.

Bona part del llibre I de la *Metafísica* es dedica a una analítica paradoxal de determinats principis acadèmics que Aristòtil anomenarà, en la seva pròpia terminologia i al llibre N (1089b6) «relatius». Són les apories que resulten de prendre com a principi l'U i els molts, o bé l'U i «el més gran i el més petit», etc. Finalment, la sortida del laberint s'entreu d'aquesta manera (1056b32):

Així doncs, en els números, «u» i «molts» s'oposen com la mesura i el mesurable: Aquí hi reconeixem dos termes relatius que pertanyen al segon tipus al llibre δ15 (de la mateixa manera que cognoscible/coneixement); i diu: *...els quals, alhora, s'oposen com els relatius que no són relatius per si.* No deixa de ser nova aquesta darrera rúbrica per intitular aquell segon tipus: «relatius que no són per si». Esperem l'aclariment que posa en circulació la dualitat de relatius que tenim com a problema i que ve ara:

19. W. Jaeger, *op. cit.*, pàg. 197.

Hem explicat en un altre lloc que les coses es diuen relatives en dos sentits; unes, com els contraris, i altres, com la ciència en funció del cognoscible, perquè alguna altra cosa es diu relativa a elles.

La mínima pista introduïda és molt valuosa: el primer tipus s'ha caracteritzat com a relatiu contraris. Tenim, per tant, que és la reciprocitat i la simetria l'específic d'aquest primer tipus. Amb això n'hi ha prou per a saber que estem davant la tercera interpretació. Segons aquesta lectura havíem de pensar que el primer tipus classifica aquells relatius que es constitueixen mútuament, mentre que el segon tipus acota certs termes (cognoscible, mesurable) que tant sols són relatius perquè n'hi ha d'altres que ho són plenament (coneixement, mesura). Així entenem que sols el coneixement és pròpiament relatiu, mentre que el cognoscible és, en certa manera, un absolut, quelcom que pot ser perfectament per si. La continuació del text presenta alguns esculls.

«U» i «número» s'oposen en certa manera, no com a contraris, sinó, segons vam dir, com a algunes de les coses relatives; car s'oposen com la mesura i el mesurable. L'u, en efecte, serveix per mesurar (= mesura o metre) i el número és el mesurable, o com ha dit dues línies abans, és una pluralitat mesurable per u. En conseqüència, no tot el que sigui «u» és un número; per exemple, si quelcom és indivisible. Si una cosa és indivisible, l'u que la caracteritza —la unitat que se'n diu— no representa un número (resultat de l'aplicació de la mesura), sinó que representa el propi criteri mesurador (que posarà límits a l'apeiron, a allò que no en té). Però tot i que es diu que la ciència està en tal relació amb el cognoscible, la realitat és una altra: la situació que hom podria esperar en principi és que existís una proporcionalitat entre la parella mesurable/mesura i la parella cognoscible/coneixement. Pot semblar, en efecte, que la ciència és la que medeix, i el cognoscible, el mesurat; però succeeix que tota ciència és cognoscible, mentre que no tot el cognoscible és ciència, perquè en certa manera la ciència es medeix pel cognoscible.

El text, en definitiva, insisteix en una idea ja expressada d'altres maneres. Havia dit:

1. Que el cognoscible és relatiu tan sols perquè la ciència se n'hi diu relativa (i no al revés).
2. Que hi ha una prioritat natural (no simultaneïtat) del cognoscible sobre la ciència (Cat.7).

I ara s'hi afegeix:

3. La ciència es medeix pel cognoscible. El cognoscible mateix és la pauta per saber quanta ciència hi ha o si aquesta és vertadera o no.

La proporcionalitat que assenyala el text és la següent:

$$\frac{\text{mesurable}}{\text{mesura}} : \frac{\text{número (pluralitat)}}{u} : \frac{\text{coneixement}}{\text{cognoscible}}$$

Però està en desacord amb l'afirmació lineal de què *el mesurable, cognoscible i sensible són relatius perquè una altra cosa es diu relativa a ells* (Met.15) que suggereix que hi ha una analogia neta, això és, que mesurable i cognoscible estan en el mateix pla i no invertits.

A més a més, existeix una segona dificultat. En quin tipus de resolució han d'adscriure's finalment els números? Segons el llibre $\delta 15$ pertanyen sens dubte al primer tipus de relatius (*les coses que es diuen segons número i potència* 1021a27; *es diuen segons un número i són afeccions d'un número* 1020b9). Segons el llibre I6 pertanyerien al segon tipus: el número és l'efecte de la mesura sobre el mesurable o bé el mesurable mateix.

La nostra opinió és que Aristòtil ha identificat mesurable amb la totalitat del cognoscible a $\delta 15$, mentre que a I6 ha identificat mesurable amb la pluralitat a la que s'aplica una mesura (amb el número). Malgrat que semblen dos criteris diferents, apunten al mateix: a mantenir un domini de l'absolut en el si mateix de certs relatius. A $\delta 15$ aquest absolut és la pròpia realitat presa com a mesurable-en-si (que sols es diu relativa perquè les mesures li donen un aspecte de respectivitat). A I6, en canvi, l'absolut és la pròpia unitat com a mesura-en-si basada en el fet de la indivisibilitat real de la unitat. D'aquesta manera salvem l'essencial de la dicotomia fonamental dels relatius i expliquem perquè apareixen els termes invertits a un dels exemples.

Hi ha encara més trets diferenciadors del segon tipus:

4. *Els termes relatius no contraris no tenen intermedis; la causa és que no estan en el mateix gènere. Quin seria, en efecte, l'intermedi entre la ciència i el cognoscible? En canvi, sí hi ha intermedi entre el gran i el petit* (Met.I 7 1057a37).
5. A més, com va dir-se al principi, tals relatius no són per si.

A què és deguda aquesta peculiar característica? Ara la solució sembla simple: perquè no són tan sols relatius, perquè hi ha quelcom més. Es tracta de l'absolut que es coneix (però pot no ser conegut sense deixar de ser cognoscible) o de l'absolut que mesura (però pot no estar mesurant) o de l'absolut que s'entén, que es pensa o que se sent però que no requereix simultàniament ser entès, pensat o sentit.

El sentit precís de la classificació a *Metafísica* $\delta 15$ és doncs acotar un domini de relatius purs i un domini de relatius barrejats amb absoluts (un terme dels quals com a mínim és un absolut camuflat).

	TIPUS I	TIPUS II
CLASSES	Segons número i mesura	Cognoscible. Pensable. Mesurable. Sensible
DEFINICIÓ A MET. $\delta 15$:	El que són es diu pel que és d'un altre	Es diuen perquè una altra cosa es diu relativa a ells
DISTINCIÓ A MET. I,6:	Són per si	No són per si
PROPIETATS A MET. I,6-7:	Són contraris. Tenen intermedis	No són contraris. No tenen intermedis
SENTIT DE LA DISTINCIÓ:	Són solament relatius (mútuament constituïts)	Hi ha un absolut dissimulat rera la referencialitat d'un dels termes

¿Hem de pensar que tots els problemes de detall dels textos aristotèlics que hem posat en relleu —fins i tot de forma avorrida— han desaparegut totalment? No, sens dubte. Els exemples que s'addueixen solen ser sempre els mateixos (doble/meitat, etc.) i serveixen per demostrar les més dispars propietats. Sembla una tasca directament abocada a la frustració l'assolir una sèrie de criteris nets que permetin unificar els diferents tractaments de la qüestió. I malgrat això, no ens queda més remei que admetre la hipòtesi de què les vàries discussions sobre l'assumpte *prós tí* són plenament *ad hoc*, que Aristòtil mai no la va tematitzar monogràficament i que l'anar i venir respon a diferents interessos, el detall dels quals se'n escapa. Tot i amb això, serà possible a la fi veure un nucli fonamental que reapareix a tots els textos.

Aturem-nos un cop més en les objeccions que havíem posat a la tercera interpretació. Ens semblava que l'expressió del primer tipus era excessivament barroca si la idea consistia senzillament en caracteritzar la simultaneïtat d'una mena de relatius. Però potser sigui l'expressió adequada a una inquisició connectada a la ciència de l'ésser en tant que ésser: la reconeguda sobrietat de la textualitat aristotèlica no podria entretenir-se en aquest moment en una enumeració de propietats sinó en el nucli necessari de l'ésser del relatiu pur: l'ésser del relatiu queda conformat com aquell ésser que advé tant sols per l'ésser d'un altre... i viceversa! Però els exemples jugaven la mala passada de no assenyalar la viceversa i així permetien que ens perdéssim per la causalitat, en la que la constitució de l'ésser-relatiu és d'un costat a l'altre però no a la inversa... Però realment estan els textos eximits d'una tal exegesi suplementària? I admetre aquest suplement de sentit no és alhora liquidar la distinció contundent entre el relatiu pur i el que té barreja absolut? No seria el relatiu-*causa* un relatiu d'alguna manera absolut més absolut que l'altre? Com sigui, no hem estat els primers en caure en tals perplexitats:

La distinció entre relatius purs i relatius mixts és de M. D. Phillipe²⁰ el qual, malgrat tot, l'aconsegueix de l'anàlisi de *Categories* 7. Concordariem en assenyalar que les classificacions que sorgeixen d'ambdues obres no es recobreixen entre si; però més que veure'n una fonamentada en l'altra²¹ posariem de manifest que deixen veure un idèntic interès per mantenir separats tals relatius purs dels barrejats. Aquesta operació de sargit la fem malgrat que els exemples no permetin organitzar les classificacions i trenquin obstinadament tot intent seriós de conciliació (p. ex.: el doble hauria de ser contrari a la meitat i admetre grau i intermedi segons es prengui conjuntament *Met.* 815 i *Met.* I 6-7, però a *Cat.* 7 es neguen explícitament ambdues propietats (6b19:25), i hi ha molts més exemples d'aquestes esllavissades). Pel que fa a la dicotomia que adoptem, cal indicar que M.-D. Phillipe no desenvolupa una magnífica observació: tal com hi ha substàncies primeres i segones, podria parlar-se de relatius primers (purs) i segons (barrejats). La distinció en el cas de les substàncies

20. *Loc. cit.*, pàg. 695. Els relatius mixts, obtinguts segons l'anàlisi de *Categories* 7, serien relatius-qualitats i relatius-*situs* (pàg. 693), és a dir, la «mixture» es donaria en i amb el ventall categorial. Establir aquesta classificació en base als exemples sembla pecar per excés i per defecte alhora. Em sembla més interessant fer servir la distinció formal per il·luminar el sentit del text de la *Met.* 815: tot i que trobar un relatiu que no sigui alhora una altra cosa és francament complicat (*vid.* n.25), la voluntat aristotèlica de mantenir dos àmbits de relatius, l'especial obstinació en veure com a «absoluts amagats» (l'«altra cosa») als relatius de coneixement, em resulta el rellevant del text.

21. *Ibidem*, pàg. 703.

ve avalada per una definició formal diferent, mentre que pels relatius la definició formal és la mateixa: *C'est pourquoi Aristote ne distingue pas «relatifs premiers» et «relatifs seconds» comme il l'a fait pour la substance. Il note simplement que les seconds sont moins purs, ils ne sont plus exclusivement relatifs.*²²

Per l'altra banda, Phillipe substitueix la traducció d'A. Krempel²³ al passatge de *Met.* 815 per una altra de més literal que el duu directament cap a la interpretació que anomenem tercera; però al mateix temps la seva traducció ens sembla problemàtica: *Par conséquent les choses qui sont dites relatives selon le nombre et la puissance sont TOTALEMENT RELATIVES (pànta) du fait que ce qu'elles ont exactement d'être est dit en dépendance d'autre chose...; cf.* amb la de García Yebra que hem adoptat: *Así, pues, las cosas que se dicen relativas según número y potencia, TODAS SON RELATIVAS porque lo que ellas son se dice por lo que es de otro...* Ja havíem esmentat el passatge per intentar demostrar en l'expressió grega i llatina algun matis causal que Phillipe tradueix en tant que *en dépendance d'autre chose*. Ara tornem sobre ella arran de la clàusula inicial: *tà...legómena prós tí pànta estí prós tí...*etc. Però són possibles les dues traduccions de *pànta*: 1) Com a adjectiu neutre referit al subjecte *prós tí* (= tots, *omnia*), és a dir, recollint el conjunt de relatius segons número i segons potència; o bé 2) com a acusatiu neutre amb funció adverbial (= totalment), és a dir, matisant el ple caràcter de relatiu d'aquells relatius. Creiem que ni el text ni el context prefiguren cap de les dues traduccions. W.D.Ross posa en relleu a més una certa estranyesa que ja hem fet notar en les objeccions a la tercera interpretació²⁴. El que és mesurat o pensat ha de tenir certa natura pròpia a més de ser objecte de mesura o pensament. Però aquest tret que determina el segon tipus de relatius no sembla que en sigui exclusiu, *ja que el que és doble o meitat (que pertany al primer tipus) ha de tenir també la seva pròpia natura*²⁵. La solució de Phillipe és la següent: *la diferència és precisament que la natura pròpia del que és doble no exigeix que sigui essencialment doble, mentre que la natura pròpia del mesurat exigeix essencialment que sigui relatiu a tal mesura.*

La lliçó que n'extraïem és per tant aquesta: El doble, per una banda seria un relatiu pur (tipus I); però a més té una natura pròpia. És a dir, cal distingir «el doble» d'«allò que és doble» (= subjecte d'un atribut no essencial). La respectivitat d'un dels termes del segon tipus és aleshores més radical: hi ha un terme absolut dissimulat (mesurable) i un terme «essencialment» o necessàriament relatiu (mesurat). Tenim un nou conflicte si aquesta solució és vàlida: l'específic del segon tipus ja no és l'absolut (l'ésser per si) dissimulat, —car això està també en el primer tipus— sinó precisament el ple relatiu, el relatiu més pur, aquell l'ésser del qual consisteix sols en ésser relatiu. S'han invertit les tornes! Si ens prenem seriosament una de les solucions i la duem al límit ens trobarem en una altra interpretació.

Tots aquests problemes ens sorgeixen en pretendre unificar el pensament aristotèlic sobre la relació que es troba semblat en textos molt diversos. Així, el sentit de la distinció que hem acceptat finalment és deutor del text de les *Categorías* que haurem de considerar, i de la interpretació de Phillipe sobre aquell text de l'*Organon*. En canvi, la solució d'aquest autor és elegant: el text de la *Met.* 815 distingeix

22. *Ibidem*, pàg. 693.

23. A. Krempel, *op. cit.* *Or ce qu'on dit du relatif, soit numériquement (1er fondement), soit selon la puissance (2e fondement) est sans exception relatif, parce qu'il se rapporte intrinsèquement à autre chose, et non pas parce qu'autre chose se rapporterait à lui.*

24. Apartat IV, 5.3

25. *Vid.* n.17; M.-D. Philipe, *loc. cit.*, pàg. 702, n.41. L'objecció de Ross em sembla més forta que la rèplica de Philipe car no encerto a entendre que el mesurat en tant que mesurat sigui relatiu «més essencialment» que el doble en tant que doble. El tema seria bon punt de partida per una reflexió hermenèutica. Apuntem tant sols que comprendre Aristòtil (un autor) no ha de convertir-se en un esforç en pensar o assentir a coses que no caben en la nostra perspectiva contemporània, sinó, entre altres coses, en detectar i justificar tècnicament precisament aquelles estructures que resulten completament violentes a les nostres oïdes. Aquest és un cas així.

relatius recíprocs i no recíprocs (de diferent gènere); el de les *Categories*, relatius purs i barrejats. Separa el camp de la metafísica del de la lògica; assenyala —com hem dit— que les classificacions que apareixen als dos llocs no es recobreixen encara que una pugui estar fonamentada sobre l'altra; indica que ambdós tipus de *Met.* 815 (tres modalitats) corresponen bé a la definició estricta de *Cat.* 7 —que ja veurem que pot efectivament vincular-se als relatius purs—. I finalment ens convida a veure la profunda unitat de la doctrina de la relació des del punt de vista de l'ésser (*Metafísica*) i del terme (*Categories*) (la qual cosa és tanmateix problemàtica si tenim en compte que Aristòtil sempre parla de «coses relatives»). Si bé la seva exposició guanya en coherència, així i tot deixa per dir la perplexitat de tot el conjunt textual que creiem obre la via a una interrogació diferent a la de l'estagirità. Així, per exemple, del recórrer al tema del coneixement en les diferents classificacions i exemples de relatius, en fem un objecte explícit d'investigació.

V. [*Met.* K,12; 1068a9-14] *El moviment a la relació*

*(no hi ha moviment) de relació (és possible, en efecte, que si canvia un dels dos termes, deixi de ser vertader l'altre sense canviar en res, de tal manera que el moviment d'ells és accidental)*²⁶

El text assenyala que pròpiament sols hi ha moviment a tres categories. El cas de la relació és curiós: Per què variï tal forma de dir l'ésser n'hi ha prou, tan sols, amb què un dels dos termes relacionats variï precisament en l'aspecte pel que es relaciona amb l'altre: ja no es diran entre si de la mateixa manera i la relació queda dissolta. Ha desaparegut la relació, l'ens «relació A/B» ha deixat de ser vertader, és a dir, ha deixat de ser. Però tal cosa no sembla ser suficient per a justificar que «s'ha mogut». El concepte de moviment toca més profundament la cosa i en aquest cas es manté que un dels termes no ha canviat en res. Per què no dir que s'ha mogut la seva relació? Aristòtil no pot resistir-se a dir-ho i matisa: el moviment segons la relació entre els dos termes és accidental. És a dir, cau de més a més, apareix sense pretendre-ho, innecessàriament: *accidit*. Però en no merèixer la possibilitat d'un «moviment per si», la relació s'evidencia una vegada més com un predicament problemàtic, inaprehensible quan se li vol donar algun tipus de consistència ontològica i que sembla néixer obstinadament en els meandres del llenguatge sense pretendre-ho quan el llenguatge es proposa dir l'ésser.

Aquesta reflexió, no obstant, no és ja aristotèlica.

VI. [*Cat.* 7, 6a37-8b24] *Anàlisi de la relació com a categoria*

Aquest és el text més complet sobre la relació, en el si d'una obra dedicada en exclusiva a les categories. En ell hi trobem almenys: 1) Una definició de la relació; 2) exemples de relació que suggereixen possibles classificacions; 3) propietats; 4) una dificultat que duu a examinar la definició.

26. Cf. *Física* V, 2, 226a23; III, 1, 200b28.

1. Definició

Es diuen relatives totes aquelles coses tals que, el que són exactament elles mateixes, es diu que ho són d'altres coses o respecte a una altra cosa de qualsevol altra manera (6a37)

La definició es repeteix varies vegades al text sense canviar pràcticament la formulació. En un primer cop d'ull, sembla reproduir una dualitat semblant a la que hem vist a *Metafísica* 815. També aquí és possible llegir que les coses relatives o bé són allò que de dret pertany a una altra cosa (i per tant, aquest deute funda la seva respectivitat), o bé s'al·ludeixen mútuament de qualsevol manera; trobaríem, per tant, un dir fonamentat en l'ordre de les coses en si mateixes, i un dir «de qualsevol altra manera». Malgrat això, els exemples mostraran un ús molt més dilatat de l'expressió «ésser d'un altre», basat en l'ús merament gramatical i que difumina la presumpta distinció metafísica.

2. Exemples i intents de classificació

Als exemples es cita el *més gran*, i el *doble* com a coses que es diuen en tant que comparades amb altres. En el seu mateix concepte es dona per suposada la copresència d'una altra. Després, es citen altres relatius: *estat*, *disposició*, *sensació*, *coneixement*, *posició*; tots ells són *de quelcom* («estat de quelcom», «coneixement de quelcom», etc). Segurament els que venen tot seguit són els relatius «de qualsevol altra manera»: *gran*, *semblant* (que, en efecte, l'expressió no autoritza el «de quelcom» sinó «respecte a quelcom») (fins a 6b11).

A més, si la *posició* és relatiu, les seves espècies també ho són: el *decúbit*, l'*perecció* i el *seient*. La terminologia «de gènere a espècie» no és anomenada, però els exemples semblen paral·lels als del text de la *Metafísica* 815: allí es deia que «medicina» era relatiu perquè el seu gènere «ciència» ho era (cf. 6b11-12). També s'insinua la relació accidental (ens referim a la que a la *Metafísica* era així anomenada explícitament): «estar en decúbit», «estar erecte» o «estar assegut» —assenyala Aristòtil— no són posicions sinó que s'anomenen així parònimament a partir de les posicions (6b12-14). Potser es suggereixi que també parònimament «estar en decúbit» sigui un relatiu (accidental), tal com a la *Metafísica* un home podia ser relatiu perquè accidentalment era doble, i eix atribut accidental relatiu transferia la respectivitat al seu subjecte.

En l'anàlisi de propietats es manejaran altres exemples. Amb els esmentats s'aprecia que es pot reobrir la discussió sobre la mútua predicabilitat dels predicaments: estat i posició són dues categories que aquí s'anomenen relatius!

3. Propietats dels relatius

3.1. La contrarietat

La contrarietat es dona en alguns relatius (virtut *vs.* vici, coneixement *vs.* ignorància), però no en tots (doble, triple, etc.) (6b15). Ja s'ha assenya-

lat la incoherència que ofereixen els exemples entre si. Si agafem *Met.* δ15 i *Met.* I 6-7 com a textos homogenis, resulta que «doble/meitat» pertanyen al primer tipus de relatiu i per tant queden caracteritzats precisament com a relatiu contraris entre si: justament la postura oposada a la present.

3.2. El grau

També alguns relatiu admeten «el més i el menys» (semblant, desigual), però tampoc tots (doble, etc.) (6b20). Tampoc aquí encaixa l'exemple del «doble» amb l'admissió d'intermedi a *Met.* I,6.

3.3. Reciprocitat

3.3.1. Sentit de la reciprocitat

Tot el relatiu es diu respecte a un recíproc (6b27). Tal afirmació, que es matisa més tard, està suposada en la noció mateixa de relatiu que implica la copresència de dos o més.

A l'anàlisi de la *Metafísica* δ15 proposàvem una de les interpretacions en què la relació del segon tipus era caracteritzada com a circular, un terme era relatiu segons l'altre i viceversa. Podria confondre's amb aquesta propietat de la reciprocitat que, malgrat tot, Aristòtil predica de tot relatiu. La cosa pot esclarir-se així sense renunciar a la plausibilitat d'aquella interpretació:

a) En sentit ampli, tota relació suposa dos termes que s'al·ludeixen mútuament. En la mesura en què un es refereix a l'altre sempre es dona reciprocitat de subjectes. Per exemple, «pare» suposa sempre «fill» i viceversa.

b) Ara bé, no sempre la relació és recíproca en sentit lògic o estricte, és a dir, que «a» es relacioni amb «b» segons el mateix aspecte pel que «b» es relaciona amb «a», com quan es diu que «a i b són germans». No sempre hi ha reciprocitat en l'aspecte relacionat.

Aclarir aquest embolic obligarà als comentaristes a introduir un nou element: la *ratio* de la relació, o el seu fonament, a més dels dos subjectes implicats que es relacionen. Caldria introduir el «pel que» es relacionen entrant en el joc d'una lògica intencional. Però el llenguatge aristotèlic no sembla encaixar en absolut amb aquesta còmoda divisió lògica d'una reciprocitat del subjecte i una reciprocitat de la *ratio* de la relació. En els exemples, trobaríem casos de relació «pel que és d'un altre» en els que es donaria reciprocitat estricta (de la *ratio* o del fonament) i en els que no. Tampoc sabríem caracteritzar els relatiu «perquè es diu» com a típics d'una reciprocitat del fonament.

c) Finalment, el sentit que donàvem a la «circularitat» apareixia sols en contraposició a una «relació (suposadament) causal». La divisió sorgida d'aquella exegesi, en cas de ser acceptada, es donava així entre relacions causals i relacions circulars. És a dir, relacions els termes de les quals s'esgoten en ser el que és d'un altre d'una vegada per totes, i relacions que no esgoten els seus termes relatiu, els extrems de les quals es constitueixen recíprocament però en un procés inacabat, pendent, en moviment.

Doncs bé, quan Aristòtil parla a les *Categories* de la reciprocitat, simplement hem d'entendre el sentit a), la reciprocitat dels subjectes que, d'alguna manera, sempre es suposen mútuament, sigui perquè la relació es constitueixi «pel que és d'un altre», sigui perquè «es digui relatiu». En aquest sentit ampli que és el que pròpia-

ment maneja el nostre autor aquí, els exemples són: *esclau del senyor i senyor de l'esclau, doble de la meitat i meitat del doble, més gran que el més petit i més petit que el més gran*, etc. Òbviament la relació suposa ambdós subjectes (tot i que un lògic fes notar que segons la *ratio* no és el mateix la relació de l'amo envers l'esclau que de l'esclau envers l'amo, és a dir que no hi ha reciprocitat estricta).

3.3.2. La inflexió lingüística i la reciprocitat

A vegades, el recíproc es diferencia verbalment per la inflexió : *cognoscible/coneixement, sensible/sensació*. Ambdós exemples coincideixen amb els exemples de la *Metafísica* de la relació que es diu «perquè una altra cosa es diu relativa a ells».

Podem pensar que el joc dels sufixos és ja un bon indicatiu per Aristòtil de què és el parlar aquí el que fa caure en la relació, com ja s'ha assenyalat.

3.3.3. Universalitat de la reciprocitat i l'exigència del donar-se amb propietat

El filòsof insisteix en la universalitat de la reciprocitat. Si a cops no sembla que hi hagi subjecte recíproc és perquè o bé es diu malament el terme, és a dir, «no es dona amb propietat» (6b38), o bé falten els noms recíprocs de les coses corresponents, i aleshores caldrà inventar-los. Respecte al primer cas, no sembla haver-hi recíproc d'«ala d'au» (què seria «au d'ala»!) perquè el terme no s'ha donat amb propietat: hauria d'haver-se dit «ala d'alat», i així es veu que el recíproc de l'«alat» és l'«ala». No es donen l'un sense l'altre, i són per tant dos subjectes recíprocs que s'al·ludeixen mútuament. En el segon cas, l'exemple del terme «timó» exigeix inventar el terme «timonejat» per revelar el recíproc implicat a la qüestió si aquesta vol plantejar-se «amb propietat». De la mateixa manera, es veuria més fàcilment la reciprocitat si sempre es donés el terme amb propietat: «cap » de «enapat» (i no «cap d'animal»), etc. Assenyala més tard que inclusivament en casos en què hi hagi noms disponibles, si en comptes de dir-se el terme amb propietat es diu «respecte a quelcom accidental», no es donarà o no s'evidenciarà la reciprocitat (si esclau es dona com a «esclau d'home», i no com a «esclau de senyor», no se li veu el recíproc). El donar el terme amb propietat és condició necessària —com queda dit— i a més suficient (7a32-7b10) per la reciprocitat.

El text pot donar peu a veure en l'observació aristotèlica una prescripció a parlar amb precisió; o bé una condemna a la imprecisió del llenguatge; o una condemna a la *penuria nominis* i l'exigència de la invenció filosòfica de neologismes; o bé, entre els nominalistes, un subratllat de la prioritat del *verbum mentis*. «Si hi ha disponible un nom, és fàcil donar-lo; en canvi, si no n'hi ha, potser sigui necessari inventar-lo» (7b12-3). En qualsevol cas serveix per a matisar la propietat de la reciprocitat: *Tot relatiu mentre es doni de forma apropiada, es diu respecte d'un recíproc* (7a24-5).

3.3.4. [Cat. 10, 11b16-13b35] Els oposats

Aquesta propietat té una correspondència estreta amb un text de *Categories* 10 on explica les quatre maneres de dir-se els oposats. Una d'elles és l'oposició «com el respecte a quelcom» (11b25). Allí es reproduïx dues vegades més la definició del relatiu de *Categories* 7 i es tornen a posar els exemples socorreguts. Cal fer notar que aquest tipus d'oposició suposa la reciprocitat i es contradistingeix explícitament de l'oposició segons la privació i possessió que no té aquella propietat (*car la vista no és vista de la ceguesa, ni es diu respecte d'ella de cap altra manera; del mateix mode, tampoc la ceguesa s'anomena ceguesa de la vista, sinó que la ceguesa s'anomena privació de la vista*) (12b20).

3.4. Simultaneïtat natural [cf. Cat. 13, 14b24-15a13]

La majoria dels relatius «existeixen simultàniament per natura» i, relacionat amb això, «s'anul·len simultàniament». Per exemple, meitat i doble es donen alhora o no es donen; el mateix succeeix amb esclau i senyor (7b15-22). Un text posterior, a *Categories* 13, al que ja ens havíem referit, ens informa sobre el significat d'aquesta propietat:

Són simultànies per natura totes les coses reversibles segons la implicació d'existència, cap de les quals és de cap de les maneres causa de l'existència de l'altra, com en el cas del doble i la meitat: en efecte, aquests són reversibles, ja que en existir el doble existeix la meitat, i en existir la meitat existeix el doble, i cap d'ells és causa de l'existència de l'altre. També les coses procedents per divisió del mateix gènere en mútua oposició s'anomenen simultànies. (Cat. 13, 14b26)

A més de la simultaneïtat per natura, es recull la simultaneïtat en sentit més ampli, en el temps, de les coses que no són entre si ni anteriors ni posteriors (Cat.13, 14b24).

Doncs bé, aquesta propietat no es dona sempre: hi ha casos en els que una de les coses existeix abans per natura i no simultàniament a l'altra, i tampoc s'anul·len simultàniament. Els exemples ens posen sobre la pista de quelcom important. Aristòtil il·lustra aquesta propietat sols amb les dues relacions de coneixement, és a dir, el coneixement respecte al cognoscible i la sensació respecte al sensible.

El cognoscible sembla existir abans que el coneixement... A més, la supressió del cognoscible suprimeix simultàniament el coneixement; en canvi, el coneixement no suprimeix simultàniament el cognoscible... I més encara, suprimint l'ésser viu no hi ha coneixement, malgrat això és possible que existeixin moltes de les coses cognoscibles. (7b23-34)

Idèntic raonament segueix pel sensible. Notem, en primer lloc, l'interès epistemològic de l'afirmació d'un cognoscible sense coneixement de fet, o d'un sensible sense sensació fàctica. El text és sorprenent: *en pocs o en cap cas hom veuria el coneixement sorgint alhora que el cognoscible* (7b26)... Per què no? Per què no hi ha quelcom que es convertirà en cognoscible en

el precís instant de ser conegut? No sembla confondre Aristòtil el relatiu amb un absolut, com si el cognoscible pogués existir *en tant que cognoscible* sense el coneixement que el constitueix com a tal?

El problema ens apunta ràpidament a dues possibles solucions: o bé cap a alguna versió d'un «món eidètic» platònic (el cognoscible en si que aquí s'agermanaria amb el sensible en si), o bé cap a la impossibilitat que deixin d'existir éssers vius que actualitzin en un moment o altre la relació de coneixement. En efecte, tal impossibilitat fa de la realitat la presència constant del cognoscible i del sensible, tot i no ser cognoscible d'*aquest coneixement* i d'*aquest coneixedor*, o d'aquesta sensació i d'aquest «sentent». La realitat és el cognoscible i sensible en si mateixa. Però si la realitat és això en si mateixa, com sembla suggerir el text, aleshores ja no estem manejant coses relatives sinó absolutes.

Una afirmació d'aquest calibre sols es sosté suposant la cosmovisió grega —en absolut aliena a Aristòtil— d'una *physis* tancada que garanteix que sempre hi haurà coneixements i sensacions d'aquest o d'aquell altre que permetin pensar per la seva banda que sempre hi ha cognoscible i sensible independentement d'aquest o aquell coneixedor. En altres paraules, cal suposar la convicció profunda d'una Naturalesa l'ordre etern de la qual garanteix que tal realitat sempre serà susceptible de ser coneguda o sentida. Si no és així, aquesta estranya característica de la no-simultaneïtat faria que el relatiu no fós relatiu, que el seu ésser no fós «respecte a una altra cosa», sinó una qualitat de la cosa perfectament aïllable per si sola. En definitiva, si ens prenguéssim seriosament i sense cap precaució hermenèutica l'afirmació de què hi ha relatius que poden no ser simultanis, hauríem d'acabar per retirar-los la consideració mateixa de relatius. Però el text no ho permet: està clar que també són relatius. Aquestes coses, en la consideració mateixa de la seva noció («el que són exactament elles mateixes») impliquen aquella reciprocitat de termes que l'autor ja havia fet notar. Però tal reciprocitat de la seva pròpia noció no obliga a la simultaneïtat natural.

La paraula clau aquí és «per natura» (*physei*). La Naturalesa és la realitat total del cosmos. Quan Aristòtil ens diu que «no sembla ser veritat que totes les coses que són respecte a quelcom existeixin simultàniament per natura» (7b15) ens està convidant a una consideració global del problema. Vist de prop, els relatius, tots, són recíprocs a la seva noció i simultanis en la seva generació i corrupció individual en el món. Però vist des de dalt, des de l'ordre que presideix totes les manifestacions de la *physis*, els relatius «cognoscible» i «sensible» poden no ser estrictament simultanis al teu coneixement o a la teva sensació, sinó al coneixement o a la sensació possible; *v.g.*: a la *quadratura del cercle*, suposant que sigui cognoscible, el seu coneixement no existeix enlloc; el cognoscible mateix, en canvi, sí existeix. (7b31) Hem d'interpretar que la quadratura del cercle és un possible futur coneixement que ningú no té encara però que espera (on?) pacientment a ser conegut algun dia. Tal futur cognoscible és relatiu perquè diu relació a un coneixement —si no, no seria relatiu, seria una cosa absoluta: tal i com al text de la *Metafísica* δ15 ens deia que *el pensable, en efecte, significa que hi ha pensament* (1021a31) deixant ben clar i al descobert el caràcter estrictament relatiu d'aquest objecte *to dianoetón*—; el que succeeix és que el coneixement que posa en evidència el caràcter *prós tí* del cognoscible no s'ha donat encara en l'ordre natural. La visió de la Naturalesa

ens diu que «és possible que existeixin moltes de les coses cognoscibles» (7b34): no seran menys «relatives a», però alhora, no es donen conjuntament a allò que les fa relatives. Sols la consideració de la globalitat del món fa possible, primer, atendre el decurs de les possibles realitzacions individuals que actualitzaran el relatiu en tant que tal i, segon, sense caure en un món platònic de «relatius en si mateixos» que justifiqui l'«on» del cognoscible que encara no es coneix de fet.

3.4.1. Excursus sobre la relació de coneixement: la relació incompleta

Però a més, tal solució toca novament el cor del problema dels sofistes: en eliminar la simultaneïtat de la generació i de la corrupció en els relatius «cognoscible» i «sensible», Aristòtil ens està dient en realitat que no és el teu coneixement ni la teva sensació la que els genera o corromp, tot i que no pot deixar de mantenir que aquells són el que són per mor del coneixement i de la sensació. És la individualitat del coneixement i de la sensació el que s'està atacant. Aristòtil s'oposa a un relativisme «subjectiu» del cognoscible, no a un «relativisme» estructural. El que anomenem un relativisme estructural del cognoscible sols és possible si l'ordre còsmic garanteix o preveu que hi haurà necessàriament un coneixement que no necessàriament sigui el teu o el meu. A la sinopsi «reciprocitat sí, però no simultaneïtat natural» (específica de la relació de coneixement per manca d'altres exemples) es manté tota la precaució en la que no s'ha deixat de moure el tema de la relació en general: els termes no són cadascú per si (ja que són recíprocs), però no són sols relatius a aquest o aquell (perquè el cognoscible és anterior al coneixement d'aquest o aquell). Reconeixem aquí el mateix equilibri entre la hipostatització platonitzant i el relativisme sofista que hem examinat més amunt. Aristòtil ho ha expressat en els textos de dues maneres diferents:

1. El coneixement és relatiu al cognoscible (*Cat.* 6b34), no al coneixedor (*cf. Met.* 6).
2. El cognoscible pot donar-se a la natura abans de què es doni coneixement, i si es suprimeix el cognoscible, es suprimeix el coneixement (és a dir, la parella cognoscible/coneixement no és simultània). Però no es diu que es doni el cognoscible sense coneixement (*Cat.* 7b23)

I encara caldria afegir una tercera manera d'acostar-se al problema que hem vist a la classificació de *Metafísica* 815:

3. El cognoscible sols es diu relatiu perquè hi ha una altra cosa que se n'hi diu relativa (la nostra tercera interpretació del text *Met.* 815; 1021a30).

Car és la segona vegada als textos proposats que es dóna una divisió dels relatius que deixa de banda, i com per atzar, als relatius de coneixement. La classificació de *Metafísica* 815 dividia a les coses relatives en aquelles basades en què «és d'un altre» i aquelles basades en què tant sols «una altra cosa se n'hi diu relativa»: en aquesta darrera rúbrica sols s'esmentaven exemples de coneixement.

En qualsevol de les nostres lectures es deixava fora una mútua referèn-

cia basada en l'ordre de les causes (que, en el millor dels casos, seria específica del primer tipus de relatius): el coneixement no és causa del cognoscible ni el cognoscible del coneixement en el sentit en què ho és el pare del fill o la unitat podria ser-ho del número determinat. Si acceptem aquella tercera interpretació, admetem un domini d'independència i absoluta del cognoscible, una realitat profunda de les coses que no sempre que es vol es revela al coneixement. Ara bé, en certa mesura, també el coneixement suposa quelcom diferent al cognoscible, i independent d'ell: suposa a l'intel·lecte, a la sensibilitat, és a dir a l'ànima, que apareix collada sempre a circumstàncies particulars que envolten al qui coneix. La relació del coneixement i el cognoscible està sempre a part, carregada de peculiaritats perquè és una relació complexa que deixa entreveure la possibilitat de l'error, la infiltració d'elements estranys. És una relació complexa que es resisteix a reduir-se a una causa (el cognoscible en si) i un efecte (el coneixement uniforme). És una relació que està per fer, per conquerir, per completar. Suposa dues coses que s'al·ludeixen mútuament però que mantenen les seves distàncies, no essent del tot cap d'elles reduïble a l'altra. Aristòtil ha passat per la desoladora experiència sofista i ha rebutjat l'alternativa platònica i, finalment, ha arribat a la convicció de què el saber és fruit lent de l'esforç dels homes. No ens arriscaríem a suposar que hi hagi una noció clara d'història humana extrínseca al propi decurs de la natura, però fins i tot vist en perspectiva de físic grec, ja es posa de manifest després de dos segles d'escoles que la veritat no s'ha desvelat de cop i volta. És famós el principi del llibre α de la *Metafísica*:

La investigació de la veritat és, en un sentit, difícil; però en un altre, fàcil. Ho prova el fet de què ningú no pot aconseguir-la dignament, ni s'equivoca del tot, sinó que cadascú diu alguna cosa sobre la Naturalesa; individualment, no és res, o és poc, el que hi contribueix; però de tots reunits se'n forma una magnitud apreciable. (993a30-b3)

És doncs d'esperar que quan Aristòtil tematitzi la relació de l'home amb la veritat, és a dir, la relació de coneixement, no suposi una mera relació de causa a efecte o de reciprocitat absoluta en la que el coneixement «sigui pel que és d'un altre», sinó una relació fluctuant en la que ambdós termes no es poden eludir mútuament però tampoc poden compenetrar-se del tot, l'un com a resultat d'una cabal aplicació de l'altre.

D'aquesta manera, s'anuncia un camí de la veritat, un programa de conquesta que no deixa el saber en mans de sofistes o d'amants de la doxa perquè rera del coneixement *ha d'haver-hi la prioritat del cognoscible*: el decurs inevitable de la història humana, manifestació també de la *physis*, promet que el coneixement s'atindrà al cognoscible i no quedarà empantanegat en una suma de doxes particulars sense connexió; però tampoc no és un coneixement privilegi exclusiu del savi que ha aconseguit la intuïció intel·lectual del cognoscible: perquè el cognoscible exigeix d'alguna manera el terme recíproc que el constitueix. Aristòtil ens diu això suggerint remotament (i el subratllat sols pot ser retrospectiu) a *Metafísica* $\delta 15$ que la reciprocitat de la relació de coneixement està sols basada en el dir, que en realitat sols un dels dos termes mereixeria ser pres com a pròpiament relatiu. (El nominalisme del XIV no dubtarà en interpretar que doblement *basada* en el dir: no únicament perquè sols hi hagi relatius de coneixement

perquè es diuen, sinó també i especialment, perquè sols hi ha coneixement si es diu, si es parla).

L'estagirita sembla, en canvi, perseguir aquesta idea: que no tan sols un terme suposa l'altre com en la reciprocitat normal de tota relació, sinó que a més no és una relació en la que un dels termes quedi exhaurit, acomplert, acabat o *perfecte* en tant que tal per l'altre, sinó que es remeten mútuament d'una manera complexa en una constitució recíproca per acabar. El coneixement no s'acaba d'una vegada per totes sense referir-se moltes vegades al cognoscible. El cognoscible pot existir independentement d'aquest coneixement individual, però, pot fer-ho sense les múltiples entrades dels molts coneixements individuals? Potser la clau interpretativa està aquí: el conflicte radicaria en rebutjar que aquest coneixement particular (relatiu) pugui constituir l'intel·ligible com a tal. No pot ser així: cal esperar tots els coneixements o el coneixement privilegiat del *noesis noeseos*. Rera l'esque-ma està la Naturalesa global que assegura la finalitat del procés, el seu acompliment; està la *physis* que arreglarà l'esquerda fonamental d'un coneixement desajustat del seu objecte (*doxa*) i d'una realitat que és independent però que sols es manifesta en tant que cognoscible. És tal naturalesa la que dóna la pauta d'aquesta característica dels relatius de coneixement que Aristòtil llença com a més rellevant: la no simultaneïtat, que exigeix l'ajustament a través de la història. L'asincronia que exigeix la reparació en el temps. *De tots reunits es forma una magnitud apreciable*.

D'aquesta manera queden lligades les tres característiques més notables vistes fins al moment dels relatius de coneixement: la seva vinculació mútua que està per sobre de la vinculació als avatars del coneixedor, el caràcter absolut del cognoscible (no s'esgota en l'altre terme) i la no simultaneïtat natural (que posa la preeminència en la pròpia realitat cognoscible i exigeix un esforç continuat dels homes).

3.5. Coneixement recíproc

L'última propietat dels relatius és l'immediat coneixement del terme recíproc:

si hom coneix amb precisió algunes de les coses que són respecte de quelcom, també coneixerà amb precisió allò respecte del qual es diu. (Cat. 8a37)

Aquesta característica sembla ser una mera conseqüència de la reciprocitat (els relatius es diuen sempre d'un recíproc), per tant qui en coneix un, coneix l'altre. Malgrat això, caldrà matisar que la propietat es produeix en admetre's una definició més estricta de relatiu. Va lligada al desenvolupament particular d'una dificultat que està examinant i a la que ens referim immediatament.

4. Una dificultat

Ofereix dificultat saber si cap substància [ousia] no es compta entre el relatiu, com sembla, o s'admet aquesta possibilitat en algunes de les entitats secundàries, car pel que fa a les entitats primàries sí que és veritat (Cat.8a13)

4.1. La possibilitat del problema

Abans d'analitzar el problema en els termes que l'encarrila el filòsof, aturem-nos a preguntar la plausibilitat de la pregunta. Deixem-nos dur un cop més per la perplexitat: És possible aquesta qüestió a Aristòtil? No sacseja la nostra creença en què les categories són gèneres fonamentals de l'ésser i en què una mateixa cosa no pot pertànyer a dues o més categories alhora? Com pot aleshores preguntar-se si alguna *substància és relatiu*? Malgrat això, ja hem vist més amunt (*Met.* δ15) que no sembla preocupar-lo en absolut que la relació entre dos termes suposi una comparació que s'acompleix en el pla de la categoria de substància o entitat, en el pla de la qualitat, o de l'acció i passió, etc. És a dir, que allò que és *prós tí* és abans substància, qualitat, acció, etc.; que tal categoria, lluny d'acotar una parcel·la d'ésser a la que no entren les altres parcel·les, suposa perfectament les altres.

Examinant amb més atenció la cosa, s'esbrina que no sols la relació es predica d'altres categories, sinó que les categories es prediquen a vegades entre si o que una mateixa cosa entra en més d'una categoria. Va plantejar-se el problema Aristòtil? Pàgines abans, a les *Categories* trobem sobtadament al nostre autor en l'entestament d'elucidar si el terme *gran* o el terme *petit* pertanyen a la categoria de quantitat o de relació. Allí sembla que no pugui ser ambdues coses i s'inclina per la relació (*Cat.* 5b), però sense massa obstinació si tenim en compte unes línies després on sembla deixar alguna possibilitat contrària: *fins i tot en el cas de què algú digui que aquestes coses no són del respecte a quelcom, sinó del quant, no tindrien cap contrari* (6a10). Però el text continua: *Però on més sembla donar-se realment la contrarietat del quant és en el lloc* (6a12): hi reconeixem la categoria de lloc, i per tant hi ha termes de lloc que són alhora de quantitat: a baix, a dalt (6a13). Més tard: *El més propi del quant és que se l'anomeni igual i desigual* (6a26). Reconeixem dos termes que són anomenats relatius a la classificació de la *Metafísica* δ15 (dues coses la quantitat de les quals és una, s'anomenen iguals). Els exemples poden multiplicar-se. Potser un dels més explícits el doni quan es refereix a l'anàlisi de la qualitat, on es diu: *A més, si succeeix que la mateixa cosa és com i respecte a quelcom, no té res d'absurd que se la compti en ambdós gèneres* (*Cat.* 11a37).

Els exemples mostren com a mínim que Aristòtil va despreocupar-se de la qüestió de si les categories eren gèneres que exclouïen o no. La pràctica exhibeix amb certa generositat que no hi ha cap por a admetre que un terme (o la cosa dita pel terme) pugui comptar-se en més d'una categoria, la qual cosa ens hauria de fer sospitar si el propòsit últim era realment enunciar «gèneres fonamentals» de la realitat. Un cop afirmada la mútua predicabilitat categorial, la qüestió és si pot arribar a constituir algun tipus de problema el fet que hi hagi substàncies —que a fi de comptes són una de les categories— que siguin alhora relatius. És potser un problema diferent al de la quantitat com a relació o al de la qualitat com a relació?

La nostra opinió és que efectivament és diferent. Hi està implicada la prioritat de la substància sobre la resta de les categories, però a més també una especial rellevància de la categoria de relació sobre la resta del ventall. Aquests dos trets es confabulen per apuntar obstinadament envers una

dualitat fonamental del llenguatge aristotèlic entre el que és per si (la substància) i el que és respecte a quelcom. Però passem a l'enunciat de la qüestió.

4.2. Anàlisi del tema polèmic

Al principi de la nostra interpretació sobre el text de les *Categories* dedicat als relatius, ja vam indicar que la definició prometia una divisió dels relatius semblant a *Metafísica* 815 però que el desenvolupament la posava en evidència com a menys rigorosa que aquest darrer text. L'«ésser de quelcom» de la primera classe de relatius (enfront al «relatiu de qualsevol altra manera») semblava desembocar, exhaustint la fluïdesa de resultats que l'anàlisi prometia, en exemples merament gramaticals on l'ús verbal de la preposició «de» és ja tot el visat que es requereix per engrossir el cos dels relatius. Doncs bé, ens trobem, sens dubte, en aquest cas. Aristòtil sembla classificar prèviament quatre tipus de substàncies de les quals un sol tipus admet que «es diguin d'un altre», i per tant que es diguin relatives. Hem sistematitzat el text (8a16-29) en un quadre:

	COM A TOT	COM A PART
SUBSTÀNCIA 1a	[Aquest] home individual; [Aquest] bou individual (no es diuen de quelcom)	[Aquesta] mà individual; [Aquest] cap individual. (no es diuen de quelcom)
SUBSTÀNCIA 2a	home; bou; (no es diuen d'algú sinó propietat d'algú)	cap; mà; (sí es diuen d'algú)

És tan sols l'ús morfosintàctic el que està en joc aquí (i com succeeix quasi sempre amb Aristòtil seria difícil saber fins a quin punt aquest ús reconduïx la qüestió envers una afirmació ontològica). No es diu «aquesta mà individual de Sòcrates», però sí es diu «la mà de Sòcrates», etc. De les substàncies segones del cas quart, en el que l'expressió sembla sol·licitar la inclusió entre els relatius, Aristòtil diu textualment «hi ha discussió». Ni afirma, ni nega. Quin és l'àmbit d'aquesta discussió que sembla tan tècnica? El més plausible és que sigui el *Liceu* si és cert que la redacció de les *Categories* és tardana i no de la mà d'Aristòtil²⁷: en tal cas la terminologia queda plenament justificada i suposa un desig d'afinar temes i precisar idees entre els peripatètics. Però és tan sols una qüestió marginal, morosa, d'alumnes introduïts? Hem de seguir llegint. D'acord amb la tradició boeciana trobaríem ara una segona definició de relatiu. És probable que això sigui exagerat i Aristòtil no es proposés *afegir* una altra definició sinó precisar la que hi ha²⁸. Malgrat això, hem acotat amb claudàtors el text per tal de fer-lo més clar i detectar cadascuna d'aquestes dues presumpes definicions.

27. W. Jaeger, *op. cit.*, pàg. 60, n.16.

28. Cf. el clàssic Hamelin, *Le système d'Aristote*, París, 1931, pàg. 105. (Citat per M.-D. Philipe, *loc. cit.*, pàg. 698, n.25)

Així doncs, si la definició del relatiu està adequadament donada, és una de les coses més difícils, o impossible, resoldre si cap substància es compta entre el relatiu; en canvi, si la definició no està adequadament donada, sinó que són relatives aquelles coses l'ésser de les quals és idèntic a estar d'alguna manera en relació amb quelcom [= 2a definició], potser es pogués dir quelcom al respecte. La primera definició [= «es diu que ho són d'altres coses»; cf. 6a36] convé a totes les coses que són relatius, però el que allò que elles són exactament es digui en relació a altres coses [= 1a definició] no equival a que la seva existència sigui relativa [= 2a definició] (8a2 9-36).

El plantejament no pot ser més suggestiu. Estem davant el text fundacional de la distinció boeciana entre relatius *secundum dici* (1a definició) i relatius *secundum esse* (2a definició). (Curiosament —i hi tornem de seguida— la definició inadequada és la que dóna peu al *secundum esse*, al relatiu com a ésser que s'exhaureix en la respectivitat). Més que una definició d'un segon tipus (com era el cas a la classificació de la *Metafísica*), sembla haver-hi una segona proposta d'acostament. En efecte, si ens prenem seriosament la definició primera del relatiu —una cosa l'ésser de la qual es diu simplement «ésser d'un altre»— resulta una qüestió difícil, tal vegada impossible, decidir si alguna substància és relatiu o no ho és. Perquè, per una banda, a la seva constitució intrínseca ha de cabre-hi el dèbit envers una altra cosa diferent, i aquest sembla ser el cas de la substància segona «mà» o «cap», que sols són tals per referència a la totalitat que les vivifica i les articula. Però per altra banda, la substància ha estat definida pàgines abans com allò que no està enlloc. La substància segona, malgrat això —i a diferència de la substància primera—, *es diu* de quelcom. No està, però es diu: en aquest sentit més precís pot ser relativa a allò del qual es diu, al seu subjecte total que farà del terme recíproc que exigeix tota relació.

4.3. El coneixement mutu dels relatius

Per solucionar el problema introdueix en aquest moment la darrera propietat dels relatius que ja hem esmentat més amunt. Si una cosa és relativa, s'ha de conèixer immediatament i amb precisió el seu recíproc pel mer fet de presentar-se la cosa, car l'ésser d'aquella cosa es conclou perfectament en aquella referencialitat (tenint en compte que hem passat a una definició de relatiu com a «existir relatiu»). Doncs bé, aquesta propietat és tal que les substàncies segones susceptibles de ser anomenades *prós tí* no l'acompleixen.

Car no és necessari saber amb precisió de qui és aquest cap o de qui és la mà; així que aquestes coses no serien relatius: i, si no són relatius, seria veritat dir que cap substància no és relatiu. (8b18)

Així doncs, amb una definició «no adequadament donada» (8b32) la cosa es resol per negar que hi hagi substàncies relatives, car l'únic cas problemàtic no aconsegueix amb la propietat exigida. La substància té suficient pes per si sola com per ser coneguda, descrita o dir-ne quelcom sense requerir descriure la totalitat de la que es parteix. L'expressió «seria veritat dir...» reflecteix novament una situació de polèmica oberta; és com dir que

«en eix cas, tindriem raó els que mantenim que no hi ha entitats relatives enfront a la vostra postura». Però observem que la qüestió es resol de manera condicional:

- Si la definició de relatiu es fa més estricta com a «pur ser relatiu» (*l'ésser del qual és* idèntic a estar d'algun mode en relació amb quelcom, o existència relativa), aleshores conèixer la cosa significa conèixer la seva reciprocitat amb precisió, és a dir, exhaurir-lo.
- Però no és necessari conèixer els recíprocs de les substàncies «mà» o «cap» per saber què són.
- Per tant no són relatius.
- I si aquests no són relatius, no hi ha cap cas problemàtic més i, per tant, no hi ha cap substància relativa.

4.4. La definició correcta de relatiu

L'assumpte gravita entorn a la condició prèvia, a saber, que la definició no estigui adequadament donada. El que confon és que la definició «dolenta» és una definició de relatiu més estricta que la «bona»: ja que la «no adequadament donada» és un relatiu l'ésser del qual s'exhaureix o consum en la mera relació²⁹. No hauria de ser al revés? Per què si es dóna la definició adequadament la qüestió es torna insuportablement difícil? La resposta l'obindrem refent l'argument amb la premissa primera canviada: si relatiu és «ésser d'un altre» i l'ésser del relatiu no s'exhaureix en aquella pura referencialitat a l'altre, no sembla exigir-se tampoc que qui coneix un dels termes exhaurisca el coneixement de l'altre. En conseqüència, qui coneix les substàncies segones al·ludides no té perquè «saber amb precisió» de quina totalitat formen part. Però això és la situació de fet, a saber, que no cal conèixer el tot en el que estan. La conseqüència en aquest cas hipotètic (que el text no desenvolupa) seria que hi ha alguna possibilitat de què també les substàncies siguin relatius.

Sens dubte és difícil fer asseveracions fermes sobre tals qüestions sense haver-les examinat moltes vegades: malgrat això, no és inútil l'haver penetrat en la dificultat de cadascuna d'elles.(8b22)

Així acaba el paràgraf dedicat a la relació, com si fós una qüestió marginal i tema de discussió obert. Però no únicament ha quedat en suspens si alguna substància és relatiu; finalment resulta que tampoc entenem quin tipus de definició de relatiu maneja Aristòtil, si resulta (o és possible) que

29. Segons el traductor al castellà, M. Candel, sembla que aquesta és la interpretació correcta d'aquest difícil text i és també la de M.-D. Philippe. Ara bé, aquest autor (*loc. cit.*, pàg. 698 i n.26) vincula estranyament les dues definicions de relatiu que estem estudiant amb la distinció entre relatius per si i segons el gènere. Em sembla totalment fora de lloc aquesta vinculació massa fàcil. Al text de *Tòpics* VI, 8 certament es torna a manejar la definició 2a —«inadequada» o «estricta»— de relatiu, però això és així perquè els llocs que està considerant Aristòtil exigeixen precisament que es comprovi si el recíproc del relatiu considerat entra a la definició, la qual cosa és necessària del tot sols si es maneja la noció «estricta» de relatiu. Això no té res a veure amb la distinció del gènere i l'espècie: en cada cas caldrà comprovar si entra el recíproc del gènere o el recíproc de l'espècie.

la definició «adequadament donada» caracteritza un ésser que no és sols pura relació sinó quelcom més.

Hi ha un altre text on la caracterització correcta de relatiu sembla acomodar-se millor amb la que aquí és no-adequada. En els *Tòpics* VI,4, Aristòtil està parlant dels llocs de la «definició» en general i fa notar varies formes de no-definir quan es mostren coses anteriors mitjançant les posteriors. I més tard afegeix:

Ara bé, és precis no oblidar que algunes coses potser no és possible definir-les d'una altra manera, v.g.: el doble sense la meitat, i tot el que, de per si, es diu respecte a quelcom. En efecte, per a totes les coses d'aquest tipus és el mateix ésser que comportar-se de certa manera respecte a quelcom, de manera que és impossible conèixer l'un sense l'altre: per això és necessari a la definició de l'un, incloure-hi simultàniament l'altre. (Top., VI,4; 142a25)³⁰

Estem autoritzats a pensar que Aristòtil no va tenir una postura nítida sobre quina era la definició correcta de la relació: la que exauria el seu ésser en un comportament respecte a un altre, o la que suposava quelcom més. Malgrat això, el cor del problema que es planteja coincideix exactament amb el problema que l'ocupa en la divisió fonamental dels relatius a la *Metafísica* δ15 i que ja hem vist: relatius purs i relatius amb absolut dissimulat. Tot i que és inútil superposar amb precisió ambdues problemàtiques sobre tot el *corpus* d'exemples, podem notar que a la cita anterior sí que funciona l'exemple: en efecte, doble/meitat pertany al primer tipus de relatius («es diuen pel que és d'un altre») i ara, doble/meitat és susceptible d'una definició estricta, malgrat ell certament, «no és possible definir-les d'una altra manera». Sobre aquest dilema dels relatius (estrictes/barrejats) es posa l'altre: si alguna substància, en conseqüència, és relatiu o no ho és.

4.5. L'aporia relació-substància i la seva solució

A *Categories* 7, el relatiu es construeix més aviat, suposem, sobre el quelcom més que són les pròpies substàncies ja constituïdes. Aquest joc és descobert: ni substàncies absolutament aïllades, ni relacions que siguin éssers per si mateixos.

D'aquesta manera el substancial i el relatiu han de reconciliar-se, i una substància podria, en el límit, ser substància i ser relatiu; és a dir, els confins del llenguatge aristotèlic admeten un domini de la totalitat per respecte al qual una substància segona d'aquell tipus és relativa, es diu de quelcom del qual n'és part. Però això és molt suggerent: obre la possibilitat de què inclusivament totes les substàncies primeres siguin també relatius... a la totalitat de la *physis*, de la qual es diuen d'alguna manera i en la qual s'articulen en un conjunt harmònic de fins. Això no seria ja una discussió tan tècnica i puntual sinó que tocaria l'arrel de l'ànima de l'aristotelisme.

Però Aristòtil no pot apretar tant les clavilles a les seves substàncies com per deixar-les en mers éssers, la modalitat d'existència dels quals sigui merament l'ésser respecte a un altre. Precisament la substància ha vingut a resoldre el problema sofista de la successió d'aparences, el problema de la

30. Cf. amb el ja citat *Tòpics*, VI, 8, 146a37ss.

relativitat del coneixement, i precisament la substància ha d'erigir-se com la forma privilegiada del real i l'únic que pot existir per si mateix. Precisament, a més, admetre que també la substància sigui relativa seria acostar-se perillosament a l'aporia platònica d'un relatiu del qual hi ha Espècie, és a dir, que existeix per si. Manté les distàncies entre el que és per si i el relatiu.³¹ I quan el problema es planteja, escurant els límits del que l'aristotelisme és capaç de dir, Aristòtil simplement murmura que «és una de les coses més difícils o impossible de resoldre» (8a30) i es replega envers una altra definició de relatiu (no adequadament donada) que no compromet tant i que deixi les substàncies lliures de sospita.

El joc descobert de les substàncies no absolutament substàncies (que no sols són per si) i dels relatius no purament relatius (que no sols són de, o per un altre) sols poden donar-se amb sentit, i potser en la història de la filosofia és l'única ocasió en què es dona amb ple sentit, si el que succeeix és que les substàncies es relacionen necessàriament. Tal aparent banalitat constitueix una aporia la solució de la qual reposa en el superar substàncies i relacions i veure el rerafons del qual són manifestació: un sol ésser, una unitat còsmica. Aleshores, les substàncies es relacionen perquè més ençà de la seva individualitat hi ha una totalitat orgànica amb la que es relacionen, amb la que guarden una relació necessària. Així es sostenen les substàncies i es sostenen els relatius perquè ambdós són predicats de l'Ésser, de l'únic Ésser. Si no fos així, si les substàncies haguessin de relacionar-se sols entre elles a partir de la seva constitució tancada, res no permetria caracteritzar la substància i la relació com Aristòtil ho fa ni polemitzar entorn a aquests problemes estranys. La relació apareixeria tan sols com un efecte del subjecte que relaciona, que *in-venta* i fa venir relacions. Però tal com es plantegen les coses, el que realment succeeix és que l'ésser per si és d'un altre o és per un altre, i l'ésser relatiu és també un ésser... perquè uns i altres són l'Ésser.

31. Un altre text mostra aquesta distància que proposarem com una mena de dualitat d'ordre superior: *Met.* 1070a 31-1070b 10. La qüestió de si els elements i principis de totes les coses són els mateixos, condueix a un argument complex sobre el cas crític dels principis de substàncies i relatius. Sintetitzant, el fet és que *ni la substància és element de les relacions, ni cap d'aquestes ho és de la substància*, i per tant, *no són idèntics els elements de totes les coses*.